О́НДРЕЙ ГУБІНСЬКІ

ФЕЛІКС ШТЕЙНБУК

НА ЗАХІД ВІД ВІЙНИ НА СХОДІ

Збірка критичних есеїв-мініатюр

Київ – Братислава

«Видавничий дім Дмитра Бураго»

2023

УДК 94 (364)
ББК 63.3(2)524
Г 93
Ш 88

Губінські О., Штейнбук Ф.
На Захід від війни на Сході: збірка критичних есеїв-мініатюр. Київ; Братислава: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. 104 с.

ISBN 978-966-489-652-5

Професор і студент Університету Коменського у Братиславі, об'єднавшись у співавторстві, пропонують у цій книзі читацьким авдиторіям Словаччини та України свої візії стосовно художніх творів, присвячених темі війни росії проти України.

Об'єктом їхніх критичних рефлексій стали книжки Дмитра Вербича «Точка неповернення», Євгена Положія «Іловайськ», Валерія Пузіка «Я бачив його живим, мертвим і знову живим», Костянтина Чабали «Вовче» та Влада Якушева «Карателі».

Книга розрахована на якнайширший читацький загал тих, хто, з одного боку, зацікавлений у розумінні сенсу російсько-української війни, а з іншого боку, тих, хто цікавиться сучасною літературою та літературною критикою.

Книгу ілюстровано українським художником Анатолієм Костюком, який долучився до цього проєкту, запропонувавши своє візуально-образне розуміння подій та слів.

Рецензенти:
Рябченко Марина – кандидатка філологічних наук, асистентка кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філоненко Софія – докторка філологічних наук, професорка кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету.
Юрчук Олена – докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри української та зарубіжної літератур Житомирського державного університету імені Івана Франка.

У якості обкладинки використано картину Анатолія Костюка «Голгофа», 2012 р.

ISBN 978-966-489-652-5 ББК 63.3(2)524

© Губінські О., 2023
© Костюк А., 2023
© Штейнбук Ф., 2023

Svet je krásny a dobrý vždy a všade, kam nepríde človek so svojím trápením a mukou.

*Terézia Vansová**

Ми не озираємося назад, ми дивимося вперед.

Євген Положій

* «Світ є чудовим і добрим завжди та всюди доти, доки у нього не прийде людина зі своїм стражданям та му́кою» (Терезія Вансова) (словацьк.).

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

«Ідея цієї книги виникла випадково…» – са́ме з такої фрази ми хотіли розпочати переднє слово до нашої книги!

Втім передумали!

Причому аж ніяк не тому, що, написавши так, ми збрехали б.

Зовсім ні!

Щобільше, це була б кришталево чиста правда. Адже професійні літературознавчі інтереси одного співавтора лежали геть в іншій площині! А другий співавтор, будучи студентом Університету Коменського у Братиславі, лише рік тому вирішив скористатися нагодою і записався до першого співавтора на курс з вивчення української мови, з якою він хотів познайомитися трішки ближче. Бо дуже вже йому припали до душі українські народні пісні, але їхній зміст він не розумів.

І ще це правда тому, що для одного співавтора більша частина життя залишилася вже позаду, а для другого – більша частина життя чекає його попереду, тож стати співавторами без випадкового збігу було б нам, вочевидь, не до снаги.

Не збрехали б ми також і через те, що для одного неоголошена війна Росії проти України – це біль, пов’язаний із долею його Батьківщини та щасливим поверненням з цієї війни його сина наприкінці січня 2021 року. Натомість для другого – це вияв несправедливості, погодитися з якою він ніколи не зміг би, оскільки вдався таким – непримиренним до будь-якої несправедливості.

І тут, у цьому місці, ми повинні чітко зазначити, який суспільно-історичний зміст ми вбачаємо у цих подіях, аби надалі кожний раз не повторювати те, що:

а) на початку 2014 року Росія незаконно анексувала в України Крим;

б) після більшості, на щастя, невдалих спроб влаштувати антиукраїнські заколоти в Одеській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій, Харківський та Дніпропетровській областях Росія розв'язала війну на територіях двох інших областей – Донецької та Луганської;

в) російські окупанти скористалися проросійськими настроями серед регіональних політичних еліт та місцевого населення;

г) дії Росії, які порушували як підписані нею угоди з Україною, так і міжнародне право, отримали потужну пропагандистську підтримку;

д) відповідно до основних тез лицемірної та брехливої російської пропаганди вина за військові дії перекладалася і продовжує перекладатися на Україну.

Тож з нашої перспективи це ще й спроба розповісти правду про події на Сході України якнайширшому читацькому загалу.

Але передусім те, що ми наважилися об'єднати наші зусилля і заходилися писати цілу книгу, стало, радше, наслідком якихось все ж таки надзвичайно глибоких та неухильних закономірностей. Можливо, навіть таких, які важко артикулюються і які оприявнюються не безпосередньо, а через текст, що присвячується книгам про війну.

Отже, наша книга – це книга про книги про війну.

Звісно, не про всі книги, оскільки за підрахунками Ганни Скоріної тільки за два останніх роки – 2019-й і 2020-й – вийшло друком понад 200 (двохсот) найрізноманітніших видань, присвячених цій кровоточивій темі.

Відтак завдання, яке ми поставили перед собою, полягало в тому, аби на прикладі декількох десятків оповідань з кількох репрезентативних, з нашого суб'єктивного погляду,

збірок художніх творів спробувати виокремити й узагальнити філософські, суспільно-політичні, літературознавчі, психологічні, естетичні й чимало інших сенсів. Тих сенсів, що характеризують як «Точку неповернення» Дмитра Вербича, «Іловайськ» Євгена Положія, «Я бачив його живим, мертвим і знову живим» Валерія Пузіка, «Вовче» Костянтина Чабали та «Карателів» Влада Якушева зокрема, так і всю цю складну й трагічну проблематику загалом.

А оскільки в нашої книги два співавтора, то й розрахована вона на дві читацькі авдиторії – українську та словацьку.

Щоправда, є у нашої книги й третій співавтор – Анатолій Костюк, український художник, який зі своїх власних мотивів пристав до нашої пропозиції і спробував згадані неартикульовані закономірності висловити ще й за допомогою образотворчих засобів, оздобивши, таким чином, зміст книги своїми картинами «Хаос війни», «Агресія», «Спалений дім», «Життя і смерть», «Оманлива тиша», «Покинуте місто», «Цвинтар бою» і «Сльози війни».

18.02.2021 року *Óндрей Губінські,*
Фелікс Штейнбук

* * *

Ця книга написана в жанрі критичних есеїв-мініатюр – у жанрі, який один зі співавторів започаткував та апробував в одній зі своїх попередніх книжок*. І оскільки цей жанр виявився доволі дієвим й ефективним, то співавтори дійшли згоди щодо його застосування і цього разу.

Книга розрахована на якнайширший читацький загал тих, хто, з одного боку, зацікавлений у розумінні подій, що з 2014 року тривають в Україні, а з іншого боку, тих, хто цікавиться сучасною літературою та літературною критикою.

---

* Див.: Штейнбук Ф. Інкубація «Яєць динозавра»: збірка критичних есеїв-мініатюр. Київ: Люта справа, 2019. 120 с.

ОСУЧАСНЕНЕ ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Через півроку після того, як ми завершили нашу книгу, росія вдалася до широкомасштабного вторгнення і гібридна війна стала великою війною. Через ці об'єктивні причини видання книги в Україні втратило на актуальності, але її зміст, як здається, навпаки, став утричі злободеннішим не тільки тому, що у ньому є певні відповіді на складні питання, а й з огляду на перспективу, у якій вже зараз, а тим більше після незаперечної перемоги України з'явиться безкінечна кількість книжок, що будуть потребувати відповідних як читацьких, так і фахових рефлексій.

Тож ми повернулися до спроби видати нашу книгу і сподіваємося, що вона зможе певною мірою прислужитися цій, безперечно, гідній меті та стати неабияким важелем боротьби з агресією рашистів ще й на культурному фронті.

20.04.2023 року *Óндрей Губінські,*
Фелікс Штейнбук

«ТІ, ХТО ГОТОВИЙ РИЗИКНУТИ ЖИТТЯМ»*

(Євген Положій. «Сніданок на червоній землі»)

У книжці Євгена Положія «Іловайськ» оповідання «Сніданок на червоній землі» формально є другим за змістом. Однак воно має виразно експозиційний характер, а тому більше нагадує вступ.

Щобільше, письменник визначив свою книгу з огляду на жанр як роман. І це теж не може не здивувати. Але тільки за умови, якщо вважати романами винятково такі твори, як «Червоне і чорне» Стендаля або «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного.

Втім, попри очевидні відмінності так само величного, як і великого твору із наскрізним головним героєм та концентричним сюжетом, роман, будучи феноменально багатоликим жанром, може бути й таким – складеним із зовні майже не пов'язаних між собою частин.

Або пов'язаних. Однак не спільним сюжетом чи єдиним головним героєм, а, наприклад, ситуацією, як-от у романі Джованні Боккаччо «Декамерон», десятьох героїв якого об'єднала спільна біда, себто епідемія чуми.

Зрештою, існують також й інші причини, через які на позір самостійні твори є насправді нічим іншим, як частинками яскравої і неповторної мозаїки. Такі твори виникають передусім тоді, коли в історії стаються тектонічні соціальні злами й коли старі та звичні моделі суспільного існування зазнають ґвалтівних руйнацій і радикальних деструкцій.

Зокрема, глобальні зрушення, що відбулися після революційних подій 1917 року в тодішній Російській імперії,

---

* Тут і далі цит. за: Положій Є. Іловайськ. Харків: Фоліо, 2015. 378 с.

призвели до появи в літературі творів, подібних, наприклад, до роману в новелах Юрія Яновського «Вершники» або «Кінармії» Ісака Бабеля, яку ще майже двадцять років тому було визначено як «дискретний», тобто «перерваний», роман**.

Та найголовніше не в назвах чи наукових дефініціях, а в тому, що зруйнований звичний світ неможливо представити через континуальну, тобто неперервну й цілісну, форму. Адже до шуканої цілісності можна повернутися тільки через поєднання шматків, на які попередньо цей світ розлетівся.

Своєю чергою, книга Євгена Положія має також і підзаголовок – «Розповіді про справжніх людей», який (підзаголовок), таким чином, безпосередньо анонсує намагання хоча б почасти відновити розтрощений світ через зображення окремих його представників.

Разом з тим вже на рівні рефлексії найкращим засобом, який дозволяє майже природно поєднати ці кавалки, може стати подорож, чи то пак «екскурсія», – цього разу територією Донбасу. Бо «якби не війна, то можна було б подумати, що колона», у якій перебуває оповідач, «здійснює екскурсійний автопробіг шляхами Донбасу».

Отже, рушаймо й ми разом з ним на «екскурсію»!

Починається вона романтично, навіть сентиментально: «Люблю снідати і дивитися у вікно», – зізнається гід-оповідач. Але швидко з'ясовується, що їде він не до Відня. І що це не весела мандрівка до якоїсь мистецької Мекки, а поїздка на фронт на Донбасі. Тому будемо сподіватися, що «це не вікно автобуса, до якого в будь-який

** Див.: Штейнбук Ф. М. Жанровое своеобразие и внутреннее единство «Конармии» И. Э. Бабеля: дис. … кандидата фил. наук: 10.01.02. Ялта, 2002. 210 с.

момент може щось прилетіти. “Град”, наприклад». Отож «про “град” мріяти не варто, хоча багато хто» з побратимів оповідача «знає, що таке справжній обстріл, хіба що з роликів на ютубі».

Добре також, що цей новоспечений гід не чекає на запитання. Він просто стверджує, що «тут, на Донбасі, багато що зовсім не так, як в іншій Україні». А тому коли автобус зупиняється у селі, в якому можна поспілкуватися з місцевим населенням, то стає відомо, що «їм насправді байдуже – Україна чи Росія <…> аби тільки їх не чіпали і платили зарплатні та пенсії».

Як таке можливе? Тебе ж вчили, що кожен з нас є громадянином цієї держави! Кожен з нас має брати участь у житті нашої країни!..

Та це тільки в теорії. На практиці все інакше: «історію роблять найбільш активні десять відсотків громадян. Ті, хто готовий ризикнути життям».

З ними, з «як[ою]сь частин[ою] з тих десяти відсотків», ми і рухаємося далі! Про жителів Донбасу ми дещо дізналися – тепер на черзі інше питання. Поки ми не знаємо, хто, крім нас із оповідачем, теж бере участь в «екскурсії». Та ми і не дізнаємося, тому що ніхто з них не хоче називати свої імена. Відомо тільки, що «справжнє ім’я» Франка – «Марко Паславський, він справді – громадянин США, нащадок українських емігрантів». І «про це можна вже казати», бо «про нього вже стільки розповідали по телевізору, що це далеко не секрет».

Отже, на думку одних, «позивний – начебто як відголосок шпигунського серіалу, таємної підпільної боротьби, пелена секретності, яка покриває твоє життя». Інші вважають, що позивний – це спосіб на збереження анонімності, адже багато хто з бійців народилися і жили до останнього часу

са́ме тут – на Донбасі. Значить, для них позивний є мінімальною гарантією безпеки, і «це не просто гра, він [позивний] – як вузлик, що зв'язує дві мотузочки, два <…> життя: мирне й воєнне».

Однак через це солдати небагато знають про своїх побратимів і «про те, як боєць жив, яка у нього родина». А тому «скільки дітей залишилося сиротами, ким працював, [вони] дізна[ю́ть]ся, як правило, тільки на його похоронах». Але є і такі, хто не приховує свого імені. Як-от, наприклад, Шева. Бо ж він – Шевченко, а Шевченків в Україні так багато, що він все одно зберігає своє «інкогніто».

«Екскурсія» продовжується далі й закінчується там, де місцеві жителі стали жертвами не лише обстрілів, а й антиукраїнської пропаганди. Ці люди бояться і кажуть, що «усіх, кому за шістдесят, [ми] розстріляє[мо]», «а тих, кому за п'ятдесят, забере[мо] в трудові табори Коломойського***».

Втім не треба на них гніватися, оскільки ще міністр пропаганди третього рейху Йозеф Геббельс повчав своїх підлеглих, мовляв, «коли будеш сто разів повторювати брехню, то вона стане правдою». Через це люди й вірять тому, що їм вливають у вуха, а не тому, що вони бачать на власні очі.

Відтак, міркуючи про цю «екскурсію» і розуміючи, про яку спільну біду у цій книзі йдеться, тобі складно втямити тільки одне: чому вона називається «Сніданок на червоній землі»? Адже земля там була не червоною!?

Тож почекаймо трішки й «побачимо, що ти заспіваєш через пару днів, коли земля дійсно стане червоною...»

*** Ігор Коломойський – український олігарх, який на початку 2014 року зайняв патріотичну позицію, внаслідок чого з 2 березня 2014 р. по 24 березня 2015 р. він очолював Дніпропетровську обласну державну адміністрацію, тобто був губернатором, і стараннями російської пропаганди перетворився на один із символів українського опору.

«ВОНИ ВИРВАЛИСЯ З ПЕКЛА...»
(Євген Положій. «Кордон. Вторгнення»)

«…Через пару днів» можна було почути, як «оглушливо ревуть танки, брязкають по червоній твердій, як каміння, землі гусениці, здіймаючи в розпеченому серпневому повітрі суху, дрібну, наче з цегли, пилюку…»

Отже, все-таки це – війна. Справжня. Ніким не вигадана. І не поставлена на знімальному майданчику. Тому давайте не будемо ходити околяса, бо в оповіданні Євгена Положія «Кордон. Вторгнення» просто не має місця для ура-патріотизму та й інших подібних камлань.

У цьому творі йдеться про 24 серпня 2014 року, коли українські підрозділи почали свій відступ від Іловайська. А «найхріновіші відчуття виникають тоді, коли в День Незалежності твоєї країни колони військової техніки покидають бойові рубежі й похмуро відступають тобі за спину».

У цю символічну дату сталося найгірше. Правда, Україна тоді «ще не вмерла», але чи варто за цих обставин стверджувати, що не вмерли також ані її слава, ані її воля? На жаль, того дня нашим братам, котрі перебували в зоні проведення АТО*, аж ніяк не всміхнулася доля, тому що не воріженьки гинули тоді, як роса на сонці, – гинули українці. І багато хто з них положив свої душу й тіло за свободу. Та все одно ті, хто вціліли, змушені були відступити.

Тому «утомлені порожні очі цих солдатів забути неможливо, таких очей не буває в живих людей». Звісно, герої народжуються великою годиною, але тим не менш помирати

---

* АТО – антитерористична операція, яку було розпочато 13 квітня 2014 р. рішенням Ради національної безпеки та оборони України у відповідь на вторгнення на територію Донецької та Луганської областей диверсійних загонів, керованих офіцерами спецслужб РФ.

у День Незалежності ніхто не хоче, справедливо вбачаючи в цьому чи то блюзнірство, чи то абсурдний вибрик талану.

Зрештою, дивитися по телевізору парад до Дня Незалежності, водночас слухати радіо й чути, як те саме́ українське військо, що хвацько марширує центральними вулицями Києва, зараз відступає на Сході, – це якась бодай гротескна шизофренія.

А втім скільки матерів у цей день заголосили за своїми синами, не сподіваючись вже на те, що деяким з них все ж таки пощастить і що «вони залишаться живими, на відміну від тих, хто зараз там, на Савур-Могилі».

Було багато й таких, хто не міг погодитися із поразкою та вважав, що треба було не здаватися, не відступати й тримати кордон за будь-яку ціну. Однак «складно про таке розповідати мирним людям.

Це якщо б по всій країні війна вирувала, тоді їх хтось би міг зрозуміти». Але надзвичайно важко зрозуміти, що діється на фронті, коли ти сидиш удома і знаєш, що якщо ввечері ляжеш спати, то вранці обов'язково прокинешся живим.

Либонь, неможливо також зрозуміти, що пити горілку – це не завжди погано, а іноді просто необхідно, тому що «без ста грамів обстріл новачку важко пережити».

І нелегко зрозуміти, що для того, аби виживати та ще й підтримувати належний морально-психологічний рівень – і свій власний, і свого побратима, вкрай потрібен «чорний гумор».

Са́ме тому обстріл, наприклад, ділиться «на дві категорії: "дискотека" – це 82-міліметровими шмаляють, так, пустощі, і "рамштайн" – це вже 120 міліметрів, серйозна зброя».

На загал обстріл – це «видовище, особливо вночі, крутіше, ніж останній епізод "Зоряних війн" у кінотеатрі 5Д».

Ну, а якщо вже стріляють безпосередньо в тебе самого, то з'ясовується, що «всі чудово бігають, не те, що на тренувальних кросах».

Натомість оповідач та його побратими-прикордонники отримали чіткий наказ – «охороняти державний кордон» і не пускати через нього росіян. Проте коли ти сидиш удома, то тоді точно знаєш, де той кордон України: це схід Донецької та південь і схід Луганської областей.

Однак власне на кордоні ти даремно будеш шукати «смугасті стовпи з назвами держав, демаркаційн[у] ліні[ю], колючий дріт», бо нічого такого тут немає – «це звичайна пересічена місцевість без жодних маркувань». А це означає, що виконати наказ було неможливо в принципі, тому що невідомо, де та лінія, яку треба захищати.

Хоч і можна припустити, що кордон проходить не через «пересічену місцевість», а безпосередньо через душі людей.

Мабуть, якраз тому цього дня на лінії біля Іловайську «хтось бухáти почав, хтось поспати вклався»… І несподівано, «як на прогулянці, підходить <…> командир застави підполковник Волинський, вже в цивільному одязі, але з автоматом на плечах <…> і видає таку промову: "Товариші прикордонники! Ми повністю оточені. Для збереження життя особового складу наказую зброю закопати, військові квитки спалити і виходити невеликими групами, бажано разом із біженцями"».

Проте більшість прикордонників не пристали на виконання зрадницького наказу, і завдяки цьому їм вдалося вийти з оточення. Навіть без втрат. Попри те, що «по всій трасі, близько 30 км, де блокпости наші стояли і колони йшли – все випалено, то тут, то там трупи бійців лежать: то голова, то рука, то гора кишок»…

Таким був той День Незалежності 2014 року. Чи міг він бути іншим? Чи могли українські воїни не потрапити у «котел»? А сотні з них залишитися живими?

Список цих питань можна продовжувати і далі, але вірогідних відповідей на них навряд чи можна буде отримати. Добре хоч, що залишився живим Льоха – безпосередній свідок того, як «російські <…> миротворці <…> прийшли сюди навести лад!» І «хотіли розстріляти нас одразу ж, прямо там, в окопах, але російський майор не дав».

Тож оскільки «вони вирвалися з пекла», «Автобус після цього від Льохи ні на крок не відходив, боявся, що той вчинить із собою що-небудь погане <…> але нічого, нині воює десь під Щастям».

«СТРАХУ НЕ БУЛО...»
(Євген Положій. «Записки старшини Романа»)

«Вони вирвалися з пекла», вочевидь, ще й тому, щоб знову туди повернутися. Принаймні са́ме це спадає на думку у зв'язку із оповіданням Євгена Положія «Записки старшини Романа».

Адже й місце, либонь, було тим самим, і жорстокості в цьому місці теж не бракувало, та й про події йшлося нібито схожі.

Хоча щось все ж таки було не так.

А не так було те, що ніхто нічого не знав.

І справді, цей твір ніби нагадує шкільний посібник. І буцімто вчитель говорить нам, що сьогодні ми, мовляв, в оперті на оповідання потренуємося, як дієвідмінюється слово «не знати»: «Куди їдемо, яке наше бойове завдання, ми не знали, не знав про це і наш командир <...> Куди і навіщо їхали, ми не знали <...> Що об'їжджали – не знаю <...> Далі повинні були їхати в Новомихайлівку начебто... Але точно ніхто не знав <...> Ми не знали, що до кордону з Росією залишалося 18–16 км» тощо.

Звісно, над тим, що ніхто нічого не знав, можна було б і посміятися. Втім посмішка зникне, якщо згадаємо, що в оповіданні описуються реальні події.

Віддавна і чи не в усіх культурах світу відомо, що scientia potentia est, що знання, себто, – це сила. Однак здається, що цього разу сила далася взнаки не через знання. Щобільше, сила визначалася причинами, які лежали поза межами знання. Бо ці причини стосувалися переконань і прагнень бійців щодо необхідності боронити рідну землю за будь-яку ціну.

Ззовні все це виглядало як цілковите безглуздя. Як ніби безтямних овець повезли на страту, адже вівці також не знають, куди і коли їх везуть чи ведуть на забій. І все ж таки це були не вівці. Ну, дійсно, якщо вівцям показати ніж, то і вони, певно, далі не підуть. А проти цих хлопців застосовували сучасну зброю, і тому над їхніми головами свистіли кулі, а поряд з ними від вибухів мін та снарядів гинули їхні побратими. Та однак вони не зупинялися – вони йшли далі.

Тож вони – відважні герої, що мужньо йдуть у бій, чи безтямні вівці, які покірно підставляють свої голови під ніж?

Здається, що ані перше, ані друге.

Просто на той момент «нікому нічого не доходило» і «якось не всі ще зрозуміли, що [вони] на війні». Позаяк якщо ти живеш у своїй країні, у якій коли ти проїжджаєш, наприклад, Дніпропетровську область, де тебе зустрічають «місцеві мешканці з прапорами України і посмішками», і при цьому ти не зазіхаєш на чуже, хоч і не погоджуєшся віддати своє, то тоді тобі надзвичайно важко втямити, що ту́т може хазяйнувати хтось інший.

І ти геть не можеш собі навіть уявити, як ці непрохані зайди настільки знахабніли, що можуть тебе вбити – вбити по-справжньому, тобто не жартома й не удавано.

Людина – дивна істота. Протягом останніх кількох тисячоліть вона підкорила усе живе на цій планеті. І в природі немає жодної тварини, яка могла б ставити людині чоло. Та усі ці перемоги людина здобула тому, що змогла, зокрема, об’єднатися у великі колективи з іншими людьми.

Однак, всупереч такій неспростовній перевазі спільних зусиль, люди повсякчас вбивають одне одного, вочевидь, керуючись формулою: homo homini lupus est – людина людині вовк.

Всі знають, що це погано. Втім, попри те, що ніхто буцімто не хоче війни, люди все одно продовжують вдаватися до нових і нових воєн. А коли вже починається війна, то звичайні люди й справді нічого не знають, хоч і змушені, як-от герої Ернеста Хемінгуея, Річарда Олдінгтона або Еріха Марії Ремарка з їхніх романів «Прощавай, зброє!», «Смерть Героя» і «На Західному фронті без змін», робити те, чого ніхто з них робити не хоче.

Трагічність подій, які описані і в цьому оповіданні, крім усього іншого, була зумовленою також і тим, що справжнього війська натоді в Україні фактично не існувало. А більшість бійців пішла на війну добровольцями. Серед них були робітники, вчителі, банкіри, а ось професійних вояків серед них було обмаль.

Тому бойові загони формувались чи не на ходу, і, як згадує «старшина Роман», його «батальйонно-тактичну групу сформували швидко, протягом тижня». Добровольці залишили мирне життя десь там, у Львові або в Полтаві, і пішли ризикувати своїм життями за сотні кілометрів кудись на Схід. Бо вони почули заклик своєї країни, і не змогли на нього не відгукнутися.

Тож, мабуть, і добре, що вони не знали, що на них чекає. Адже вони не знали й того, що спроба відвоювати Іловайськ стане завершенням успіхів українського війська. Однак здається, що навряд чи щось змінилося б, навіть якби вони знали, що багато з них там і залишиться.

Більша частина «Записок старшини Романа» описує хаос, який запанував після початку обстрілів та смертельних втрат. «Перші два постріли – розриви, через дві-три хвилини – знову чотири постріли, ці паузи і вводили багатьох в оману. Після перших пострілів люди піднімалися і бігли, але далі лунали наступні чотири – і люди гинули».

Проте ці смертоносні жнива пояснювалися передусім непідготовленістю українців до війни, їхньою необізнаністю та відсутністю військового досвіду навіть в офіцерів. А страх та безнадійність ще більш посилилися через звістку про те, що «“котел” замикається».

«Котел» – страшне слово, тому що в абсурдний спосіб поєднує у собі розуміння смертельної небезпеки з невідомістю конкретної загрози: чи у «котлі» чекатиме полон, знущання та смерть чи просто – поранення та смерть?

Не меншим, хоч, щоправда, позитивним абсурдом виявився і порятунок «старшини Романа»: його із захопленої ворогом та окупованої території вивіз «водій <…> із Донецька», який «розповів, що нарешті перевіз родину з міста, а сам <…> служить в ополченні “денеер”*, але йому хочеться миру»…

Коротка історія про незнання і про хаос закінчується сухими відомостями про втрати: «після приїзду дізнався: з нашої батареї дві людини потрапили до полону, 1 – контужений і 1 – зник безвісти. Потім двох із полону поміняли, тепер вони вдома. Скільки людей загинуло в колоні загалом – такої інформації нам не доводили».

Але цьому постскриптуму передувала радісна звістка про тих, кому так само, як і оповідачу, пощастило «[від] святкувати другий день народження...»

---

* ДНР («Донецька народна республіка») – невизнане та самопроголошене терористичне квазідержавне утворення встановлене польовими командирами і проросійськими політичними лідерами сепаратистів на окупованій Російською Федерацією території окремих районів Донецької області України.

«…А ВИ З ВІЙНИ ЇДЕТЕ?..»*
(Костянтин Чабала. «Додому»)

«…Святкувати другий день народження» можна, зрештою, не тільки вдруге. Щоправда, за умови, що ти, як і головний герой в оповіданні «Додому» з книги Костянтина Чабали «Вовче», змушений використовувати «потяг “Війна – Дім”. Скільки разів уже ним їхав… Чотири? П’ять? І не згадає».

Але куди насправді їде цей потяг? І навіть якщо він їде додому, то чи не їде він у прямо протилежний бік, себто не з війни, а на війну?

На перший погляд це може здатися цілковитим безглуздям. Втім…

Безперечно, кожен знає, що дім знаходиться десь там, де мир і де на тебе чекають рідні або близькі люди. До речі, погоджується із цією банальністю і герой-оповідач. Однак погоджується лише частково, оскільки ставиться він до цієї думки, щонайменше, суперечливо.

Так, з одного боку, для нього «“дім” – місце, де (він знав) його чекала “сім’я”». Проте, з іншого – він не сумнівався, що його «справжній дім там, де знаходився його баул».

Чи це взагалі можливо? Чи йдеться про якогось схибленого на війні персонажа? Або ж причина цієї суперечності криється у чомусь іншому?

Гаразд, давайте спробуємо з’ясувати зміст – не до ночі сказати б! – концепту «дім».

Добре, не концепту, бодай його!..

---

* Тут і далі цит. за: Чабала К. Вовче. Київ: ДІПА, 2017. 176 с.

Просто з'ясуймо, що таке дім. Але, ґрунтуючись у спробі такого визначення, не на академічні словники, а на власні очевидні емоції.

Отже, якщо про дім міркувати в екзистенційно-просторових, чи то пак в елементарно-життєвих, категоріях, то дім – це передусім місце, у якому живуть твої батьки – живуть завжди, навіть тоді, коли ти підеш від них у самостійне життя.

Відтак ти можеш шукати новий дім чи лише називати домом якісь інші оселі, але справжнім домом для тебе залишиться тільки те місце, де ти прожив своє дитинство.

Натомість більшість інших помешкань ти називатимеш домом радше за аналогією. А ще тому, що ти просто звикаєш до стін, які нагадують тобі твій дім і забезпечують ілюзію прихистку.

Зрештою, людина може звикнути до будь-чого. Як кажуть у Словаччині, людина звикає навіть до батога. А тому хоч герой-оповідач наразі й прямує «додому, до сім'ї», для нього ці найближчі люди за час перебування на фронті «стали просто голосами з мобільного».

Причому прикрість цієї ситуації посилюється ще й через те, що він повертається «цього разу (сподівався) – надовго. Так, щоб встигнути згадати – як це, коли ти приходиш увечері і відчиняєш своїм ключем двері своєї квартири». А там – дружина і «діти. Обоє. Тетянка і Кирюшка», для яких їхня з дружиною квартира вже напевно є домом.

Але, як виявляється, не його домом! Попри те, що багато хто вважає домом місце, у якому живе власна сім'я. І з цією думкою герой-оповідач теж погоджується. Проте «зараз [його] сім'я – це люди, чиї баули знаходилися поруч. З ними він їв, спав, ходив у караули. З ними він вбивав і ризикував бути вбитим».

Про жінку й дітей він, звичайно, не забув. І навряд чи було б правильним вважати, що його військова сім'я для нього є більш важливою, ніж його сім'я «з мобільного». Не надаються на порівняння і почуття до дружини чи до дітей із почуттями до побратимів.

Тут, либонь, йдеться про інше. Зокрема, справа в тому, що його участь у військових діях зумовлена намаганням захистити дім своїх дітей від ворога. Щобільше, ця місія вимагає неабиякої концентрації фізичних та душевних зусиль, аби не просто дати раду цьому надскладному завданню, а ще й залишитися при цьому живим. Бо якщо він загине, то його місія втратить будь-який сенс. А тому через всі ці обставини повернутися додому йому не до снаги, навіть незважаючи на його фізичне повернення.

Опосередковано са́ме про такі мотиви свідчать його роздуми стосовно військової форми, яку він коли «приїде додому – спершу <…> скине», бо вона йому тут зовсім непотрібна. Адже для нього форма подібна до своєрідної шкіри війни, і тому – від війни невіддільної.

А тут, у домі своїх дітей, камуфляж втрачає свій єдиний важливий для нього сенс. Тому носити його він більше не збирається. І справді, «від кого той камуфляж у мирному місті? На переході від машин маскуватися? Чи щоб можна було в кущах непомітно пляшку випити?»

Натомість безпосередньо про причини та зміст драматичної роздвоєності людини, яка без останку присвятила себе захисту – Батьківщини і родини, йдеться у фіналі оповідання, коли до протагоніста-оповідача на пероні вокзалу підходить маленька Катруся.

Від бабусі дівчинки він дізнається, що мама дитини так само захищала Катрусин дім на фронті і…

«І пропала. Кажуть, може, до полону потрапила». А «тато Катрусин <…> поїхав її шукати».

Тож зрозуміло, чому йому «хочеться вийти з вагону, сісти на зустрічний потяг і поїхати назад. Туди, де Катрусина мама захищала чиїхось татусів…»

Його, на щастя, захищати не треба, бо він сам захисник. І тому «…війна залишиться в ньому назавжди».

«НЕЗРОЗУМІЛО, АЛЕ СУПЕР»
(Костянтин Чабала. «Гугл»)

…А інколи буває так, що війна не тільки «залиш[ає]ться в ньому назавжди» – вона просто живе у солдаті, ніби він із нею народився чи всмоктав її із молоком матері.

Принаймні таке враження виникає, коли читаєш крихітне оповідання Костянтина Чабали з дещо дивною назвою «Гугл».

Але почнемо так, як треба, себто від початку.

Кажуть, що Гугл знайде все. А якщо чогось не знайде, то цього нібито не існує.

Коли ти на війні, то бачиш навкруги себе воронки від вибухів. Нюхаєш запах пороху. Відчуваєш під пальцями рифлене руків'я автомату. І все це є аж надто реальним, аби нехтувати таким знанням, яке допомагає вціліти й перемогти.

Натомість коли ти чогось не розумієш або не знаєш, то тоді ти змушений брати до рук смартфон. Позаяк обійтися сьогодні без нього просто неможливо. Авжеж, цей дещо фантастичний, але вже звичний пристрій може стати тобі у пригоді навіть тоді, коли ти найменше на це сподіваєшся. Або коли ти перебуваєш на війні.

«Окей, гугл: визначити відстань до цілі на око»… Ну, а раптом Гугл щось знайде та допоможе?!

І ти з надією дивишся на екран, на якому крутиться кружальце, що шукає твій порятунок. Сумно промовляєш, що «зв'язок тут – біль і печаль». Сподіваєшся, що «сьогодні ще поки не глушать». І ось, «дивись – уже є видача»! Гугл і цього разу знайшов вкрай потрібне тобі і знову тебе не розчарував.

Еге ж, дядько Гугл здатен навіть порадити, як воювати та вбивати.

«Визначення відстаней за кутовою величиною <...> одна шеститисячна горизонту – це тисячна <...> щоб визначити кутову величину, необхідно знати, що відрізок в один меме, віддалений на п'ятдесят семе від ока, відповідає куту нуль-нуль-два».

Вимовляючи цю математично-артилерійську тарабарщину, тобі важко позбутися відчуття, що ти буцімто повертаєшся у шкільні часи. Тоді ти, зокрема, на уроці математики не розумів, навіщо тобі знати, скільки яблук з двох яблук у тебе залишиться, якщо одне ти віддаси Буратіно? Або де зустрінуться два потяги, які якогось біса прямують один одному назустріч?

Адже тоді ти точно знав, що Буратіно не отримає жодного яблука, бо цей твій однокласник на прізвисько Буратіно і так вже винний тобі аж дві жувальні гумки! А потяги до твого села взагалі ніколи не ходили й не підуть, і, отже, особисто ти ніколи не зустрінеш жодного з них.

Та зараз ти знаєш те, чого не знав тоді – що математика тобі буде потрібна на війні. А знайдене Гуглом – це «клас! Незрозуміло, але супер!»

Втім спроможність розуміти та здатність скористатися інформацією – це все ж таки дещо відмінне. Особливо якщо ти знаходишся десь на позиції, де в тебе немає ані «куркулятора», ані лінійки, ані комп'ютерної програми. Тому допомогти тобі може лише хтось із побратимів. Ну, хоча б Єнот.

Але спершу варто зважити на обставину, за якою коли ти довший час живеш у постійній напрузі, пов'язаній із смертельною небезпекою, то майже невідворотно набуваєш ще одну вирішальну здатність.

Йдеться, зокрема, про те, що все бачене навколо ти більше не усвідомлюєш як якісь єдині, неподільні та звичні феномени – навпаки, ти вбачаєш у них певну сукупність властивостей, якими за необхідності можна і треба користуватися поодинці.

Через це пляшка з водою перестає бути тільки посудиною для зберігання води, а стає еквівалентом точної ваги. А щось таке просте, як коробка сірників, слугує вже не лише збереженню у собі сірників, а й перетворюється на еталон певного розміру.

І коли цей факт усвідомлюється частиною твоєї збуреної екстремальними обставинами свідомості, то тоді він трансформується на тимчасовий спосіб вирішення життєво важливої проблеми.

Са́ме це і сталося з Єнотом. Він знав, що «висота коробки – півтора сантиметра». А значить, він міг і справді легко обійтись без лінійки.

Але що робити, якщо Єноту і його побратиму Сому був потрібний розмір чогось іншого, наприклад, будинку?

І в цьому разі – жодних проблеми! Просто за аналогією використовуємо схожий принцип.

Бачите, «біля [будинку] – бетонний стовп. Стандартна висота стовпа – вісім метрів. Відстань між стовпами – п’ятдесят метрів. Коробками міряти довго. Давай патрон <…> там гільза 108 міліметрів».

Колись прусський король Фрідріх II Великий говорив, що солдатами повинні ставати тільки ті громадяни, які в інший спосіб послужити суспільству не можуть. Тож треба визнати, що ця думка, висловлена 200 років тому, сьогодні втратила на актуальності, бо очевидно, що для сучасної війни треба бути й тямущим, і спостережливим, і винахідливим.

А такі люди точно можуть послужити суспільству й інакше, ніж жертвуючи своїм життям.

Своєю чергою, завжди вважалося, що переможцем стає, як правило, сильніший. Але оповідання Костянтина Чабали «Гугл» перегукується із біблійним герцем між Давидом та Голіафом, бо в обох історіях йдеться про те, що набагато більш важливим, ніж хизуватися силою, – бути кмітливим.

Принаймні у фіналі твору Єноту і Сому вдається влучити кулею туди, куди треба, передусім завдяки своїй тямущості.

І хай вороги й надалі використовують тупу силу – вони все одно програють!

Як, зрештою, програли і цей двобій двом українським воїнам.

«ПАСТКА ПАМ'ЯТІ»
(Костянтин Чабала. «Поле»)

Зрештою, якщо програти двобій, але виграти життя, то, погодьтеся, і в цьому теж є неабиякий сенс.

Які ж прості й водночас чарівні речі визначають щастя жити!

І – щастя насолоджуватися отим життям. Особливо якщо в ньому, у тому житті, є літо, друзі, коні й «озе́ра. Ну, як "озе́ра" – то, скоріше, такі собі напівболота. Але ж у дитинстві то – озе́ра».

І байдуже, «що дома тобі буде непереливки (бо ж загадане не поробив)»! Все одно ти «вляжешся посеред поля і розгляда[тиме]ш комашок, вдихаючи отой польовий аромат».

А ще як «в діда відсипати тютюну» та «закури[ти], невміло скрутивши самокрутку», то «тоді до пахощів поля підмішується ще й аромат диму»!

І це так дивно: адже, попри те, що куріння, як написано на кожній пачці цигарок, «вбиває», втім коли ти дитина, то навіть тютюновий дим пахне життям.

Однак і коли ти вже там, де смерть приходить зі швидкістю кулі, то й тоді думати про сумні речі чомусь теж не до снаги. Найкраще, вочевидь, згадувати ті моменти, коли ти дійсно був щасливим.

Са́ме це й діється із головним героєм оповідання Костянтина Чабали «Поле». Але «пам'ять… Злодійка, яка підсувала те, що сама хотіла, не зважаючи на бажання».

Прикметно, що французький філософ Анрі Берґсон ще у позаминулому столітті спробував пояснити певні особливості пам'яті, і тому запропонував оригінальну модель цього психічного феномену. Тож, на його думку, пам'ять на-

гадує перевернутий конус. І через це на рівні основи конусу вся сукупність накопичених за життя вражень перебуває у, сказати б, «розгорнутому» вигляді. А на вістрі цього конусу вони стискаються до точки і через це трансформуються до повної невпізнанності, чи то пак до забуття.

Авжеж, пам'ять і справді здатна на неймовірні витівки, бо може вихопити із цієї точки забуття що завгодно. Та чи вона вибирає із цієї точки тільки те, що їй заманеться? Чи її пустощі лише на позір здаються безглуздими і хаотичними?

Отже, в оповіданні «Поле» йдеться про важко пораненого українського воїна, який після бою залишився серед «літнього поля» наодинці, стікаючи кров'ю. І йому в якомусь напівмаренні увижається то його дитинство, то його кохана.

На перший погляд між цими спогадами немає нічого спільного. Адже в дитячому світі хлопчиків існує незліченна кількість надважливих речей: «втек[т]и від опіки», «побіг[т]и кататися на конях», накупатися і «нагеца[ти]ся у воді» донесхочу, врешті-решт, «вля[гти]ся посеред поля і розгляда[ти] комашок»…

І жінок у цьому світі не може бути вже просто за замовчуванням.

Однак й у парубочому світі, у якому «літо паморочить голову, літо збиває з пантелику» через «палкі обійми, невмілі цілунки, перші несміливі доторки до дівочих принад…» – у такому світі дитячим радощам – зась! Бо тут вимріяне «доросле» «зі снів та фантазій» стає «реальністю» і не залишає більше місця власне для «снів та фантазій».

Проте в цих нібито далеких один від одного спогадах, що збурюють свідомість людини на межі життя і смерті, є все ж таки дещо спільне.

Зокрема, спогади належать одній і тій самій особі. І це надзвичайно важливо, бо, як вважав китайський філософ Чжуан-цзи, завдання людини полягає у тому, аби «забути те, що не пам'ятаєш, і згадати незабутнє».

Здавалося б, де той Китай та його мудрагелі, а де Україна, чи Словаччина, чи інша європейська країна?! Втім ще один французький філософ – Жан-Франсуа Ліотар, цього разу вже у минулому столітті міркував про те, що «незабутнє не забувається, а, власне, витісняється (забувається тільки пережите)». Позаяк, на думку англійського філософа Джона Локка, яку він висловив ще у XVII столітті, пам'ять є «критерієм тотожності особистості» або, сказати б інакше, «особистість є тотожною пам'яті».

Тож боєць, спливаючи кров'ю, все одно почувається щасливим. На коротку мить, завдяки спогадам, що зринають у його зворохобленій пораненням, страхом та небезпекою свідомості, він зараз не там, де він є. Він поринає пам'яттю туди, де коні, де його регочучі друзі, де його кохана…

А ще – де його «батько йде за плугом», а «дід веде коня». Ці спомини поєднуються. І він відчуває запах «рідної землі».

«Він багато де встиг побувати по закордонню, але такого запаху не було ніде. А тут є! Бо це – його земля, його поле, його країна».

А це – він. Тотожний самому собі й тому, що він пам'ятає і за що він пролив свою кров.

Байдуже, що «запах землі, знову зав[ів] його у пастку пам'яті…» Адже відчайдушні ілюзії, які буцімто не мають жодного стосунку до загрозливої реальності, навдивовижу рятують йому життя.

Ну, а через які ще причини «він вижив»?!. Вижив «для того ще, аби колись його син зміг вдихнути отой свіжозора-

ний аромат, що залишається після того, як батько за плугом іде, а дід веде коня…»

Так, він щасливий. Він відклав у пам'яті трішки щастя подібно до того, ніби відкладаєш останню сигарету в пачці – «до найгірших часів». І тепер, коли ці найгірші часи настали, він цим щастям скористався.

Тим більше що його не треба було довго шукати. Воно було з ним завжди.

Воно було в ньому.

Воно було ним.

«Лише аромат літнього поля…»

«Я НЕ ПОЯСНЮ – ТИ НЕ ЗРОЗУМІЄШ»
(Костянтин Чабала. «Друзі»)

Між «ароматом літнього поля…» і «осінньою ніччю», яка «відблискує ліхтарями у калюжах з опалим листям», важко знайти якийсь бодай мінімальний проміжок. Хоча, з іншого боку, цей проміжок може бути довжиною у ціле життя.

«На маленькій кухні під самим небом багатоквартирного мурашника сидять троє», – але ця початкова фраза із оповідання Костянтина Чабали «Друзі» лише номінально позначає дійсний стан речей.

Бо ж так, формально їх на кухні троє: Сашко – хазяїн квартири, Андрюха – цивільний друг Сашка й Толі, а також Толя – ще один друг, який три дні тому приїхав у відпустку з війни.

Втім насправді óбрази Сашка та Андрюхи, з одного боку, а Толі – з іншого, символізують два світи. Надзвичайно далекі один від одного світи, попри те, що ці світи можуть перебувати навіть поряд.

Це майже так само, як відстань між «ароматом літнього поля» і «осінньою ніччю» – відстань, яка може бути або нездоланою, або й зовсім відсутньою. Позаяк «осінньої ночі» без «аромату літнього поля» бути не може, хоч в одному і тому ж місці та ще й водночас їм зустрітися аж ніяк не судилося. Та одне незмінно передує другій. І одного разу здається, що осіння ніч є породженням літнього поля. А іншого разу – що літнє поле зумовлене осінньою ніччю просто тому, щоб останній, себто осінній ночі, за жодних обставин не зустрітися із легковажно-ранковим тьохканням пташок навесні.

Тож «на маленькій кухні» «сидять троє». Проте розділяє їх не «коробка зі шматком піци», що «займає практично весь стіл, зігнавши на його краєчок переполовинену пляшку коньяку», а обставина набагато більш суттєва, ніж рештки смачної їжі та хорошого питва.

Поділ між друзями визначається їхньою приналежністю до двох світів, один із яких представлено в óбразах Сашка та Андрюхи, а другий – уособлено в образі Толі.

Тож, попри дружні стосунки між цими трьома чоловіками, їхня причетність до отих двох світів і визначає основний та нерозв'язний конфлікт, що лежить в основі оповідання.

Цей конфлікт розпочинається із простого буцімто запитання про те, «як там? Часто вам прилітає?» Але простим це питання є тільки для цивільного, тому що йому йдеться лише про вияв ґречної зацікавленості. Натомість для солдата за цим питанням ховається зовсім інший зміст – його доля, його життя та його смерть, чи, точніше, його життя на межі смерті.

І тому солдат вибухає: «Що значить часто?! <...> Кожен раз, як перший. І кожен – як останній».

Та якою простою не була б ця відповідь, зрозуміти її по-справжньому здатен тільки той, хто хоч раз пережив обстріл.

Відтак дві на перший погляд прості репліки виявляють нездоланну безодню між трьома друзями. І дипломатичне мимрення, мовляв, «зрозуміло», тільки ще більше підливає олії у вогонь…

«Що тобі зрозуміло?! Ти тут відсиджуєшся за моєю спиною! Баб пореш! Коньяк он піцою заїдаєш! А ми там!»

Такий конфлікт є природним результатом відмінних доль героїв. До певного моменту вони йшли однією дорогою. Та несподівано внаслідок війни друзі опиняються

на перехресті. І з цього моменту через те, що їхні шляхи розійшлись, вони вже не можуть зрозуміти один одного, хоч дуже намагаються це зробити.

На перший погляд може здатися, що війна теж є частиною нашого світу. Метафізично, либонь, так і є. Але парадокс цієї метафізики полягає у тому, що світ війни та світ миру поєднує тільки спільний кордон. Однак це якраз єдине, що їх сполучає, бо ці світи існують за своїми, абсолютно відмінними писаними законами та неписаними засадами.

Так, звісно, людина може жити в обох світах, але насправді вона здатна бути частиною, певно, лише одного з них. Позаяк неможливо мирне життя оцінювати й осмислювати з огляду на необхідність щоденно долати смерть на війні. Як і, навпаки, немає жодної ради, аби, щоденно насолоджуючись близькістю із жінками, а коньяк заїдаючи піцою і при цьому бідкаючись через плямки від коньяку на килимі, зрозуміти того, кому «має бути страшно, а воно – нє». Того, хто «звик… До всього… І до обстрілів отих мінометних, і до поранених своїх, і до загиблих…»

Зрештою, окреслена відмінність між ними є не тільки темою цього есею, а й однією з основних проблем як цієї книжки в цілому, так, певно, і взагалі усіх книг про війну.

Головні герої дивляться один на одного ніби через вуаль, виткану з реалій, притаманних світу з їхньої сторони кордону. І тому слова іншого вони сприймають як якісь відблиски реальності. Подібно в’язням із Платонового міфу про печеру. Кожен з них думає, що те, що він бачить та чує, – це реальність. Але, вочевидь, йдеться лише про здатність кожного з них усвідомлювати її винятково на основі власного досвіду.

Такий собі реалістичний соліпсизм. На початку XXI століття.

Тож навіть коли Толя на щире визнання Сашка стосовно того, що останньому на війну «не можна», бо «у [нього] малий», а «як [він] під[е] – хто [малого] годуватиме?» – і відповідає: «Знаю», то насправді жоден з них нічого про іншого не знає, тому що нічого про іншого не розуміє. Адже й у Толі теж «підростає пацан». Але солдат, який щойно повернувся ненадовго з війни, навіть «не ризикнув підходити» до свого сина, бо хлопчина «щасливий такий із новим татом до машини сідали…»

Тому залишається тільки скористатися бодай відчайдушним одкровенням Толі, котрий, перебуваючи на своїй стороні клятого кордону, констатує безнадійну роз'єднаність друзів, яку «я не поясню – ти не зрозумієш».

«ЯК ЖЕ ВІН ЦЕ РОБИВ...»
(Костянтин Чабала. «Ранок»)

«Я не поясню – ти не зрозумієш», але, здається, що деякі речі не потребують раціонально обґрунтованих пояснень – їм вистачить і відчуттів. Як-от, наприклад, в оповіданні Костянтина Чабали «Ранок».

«Саш, тобі кави зварити?» – так чи приблизно так звучить щоранку ця невибаглива і звична фраза в домівках багатьох сімей в усьому світі. А у відповідь зазвичай лунає щось жартівливе або ж нейтральне, та на загал позитивне.

І дійсно, хіба можна почати свій день краще, ніж горнятком запашної кави, звареної з любов'ю руками найближчої тобі людини?

На жаль, найближча для безіменної героїні цього твору людина відгукнутися на її питання не спроможна. Адже жінка «раптом згадала, що ліжко у спальні тільки для неї. Уже навіть не перший рік». І до фінальної частини оповідання важко позбутися враження, що ця проста, але така бажана відповідь не пролунає вже ніколи.

Принаймні в Україні, починаючи з 2014 року, на тишу у відповідь на традиційне вранішнє питання стають приреченими все більше і більше людей.

Та й починається все це теж без жодного пафосу – короткою фразою: «Я завтра їду на Донбас». І дарма, що тоді «за вікном світи[ть] квітневе сонечко», – безбарвне буцімто повідомлення відтак фатально ділить життя на «до» і «після».

Точніше, «до» ніби зникає, а залишається тільки «після», у якому жінка наодинці спостерігає за «химерними візерунками», що їх «квітневе сонечко» «створю[є] на глянцевій поверхні шафки». Спостерігає та чекає.

Чекає на звістку, на телефонний дзвінок, на стукіт у двері…

Немає нічого дивного в тому, що коли йдеться про війну, то передусім згадують тих, хто перебуває на фронті, на передовій, в окопах. Натомість ми зрідка думаємо про тих, хто залишився чекати на воїнів удома. Хоч чекати й не знати, чи чоловік/дружина або батько/матір ще колись зателефонує, це, вочевидь, страшніше, ніж бути там, на війні. І, певно, єдине, що можна з цим щось вдіяти, – мовчки «витер[ти] сльози».

Щоправда, є ще надія. І плекають її усі, без винятку. А поки «зберися! Досить жаліти себе!» Авжеж, «ти молода, красива, самодостатня жінка! І все зможеш! Обов'язково!»

Тож треба навчитися жити без коханих – навчитися жити без коханих тимчасово!

Або навчитися жити без коханих вже завжди...

Тим більше що в головної героїні до біса роботи та найрізноманітніших зобов'язань, яким вона змушена давати раду самотужки. «Дві зустрічі робочі», а ще «треба сьогодні до вечора звести ту таблицю. Бо скільки ж уже можна!»

Крім цього, «коли буде обідня перерва, треба не забутися вискочити до магазину – там обіцяли сьогодні свіжого печива завезти»! І «хліба купити» також. А «увечері треба поприбирати трошки в квартирі, бо вже три дні нічого не роблено».

Та найголовніше – необхідно завтра з'їздити разом із Рудим на цвинтар, однак «треба йому тільки таксі таке замовити, щоб коляска влізла. І попросити, щоб допомогли сісти».

Отже, попри рішуче підбадьорення героїнею самої себе, згадки про Рудого на колясці й необхідність відвідати цвинтар майже не залишають сумнівів щодо драматичної долі

самотньої жінки, яка автоматично продовжує звертатися до відсутнього поряд з нею коханого.

Драматизм ситуації ще більшою мірою посилюється і тому, що вона не може зробити буцімто простий вибір «між сірою та чорною спідницями». А надто через те, що у цей момент її захоплюють майже фізично відчутні спогади, за якими «Саня б точно сказав…», що краще вдягнути. «Або, скоріше, підійшов би зі спини, взяв кружку з руки, другою би обійняв, поклавши долоню на животика. Притиснув до себе. Змусив би задихнутися бажанням. Нахилився. Поцілував у вушко. А тоді <…> Як же він це робив…»

Втім за деякий час «телефон десь дзвонить у сумці», і стає зрозуміло, що на цвинтарі лежить Сват, з яким Саша разом із Рудим колись «виходили з оточення». А Саша телефонує, щоб попередити, що наступні три дні він буде «без зв'язку».

Однак ця коротка телефонна розмова суттєво змінює ситуацію.

Щобільше, ця коротка телефонна розмова радикально змінює все.

І «молода, красива» жінка, яка, попри свою «самодостатність», потерпає від самотності, а тому змушена задовольняти свою потребу в близькості із коханим уявою та самонавіюванням, перетворюється на «молоду, красиву» жінку, що вдається до можливостей уяви та самонавіювання просто для того, аби дочекатися свого коханого з війни.

Сказати б інакше, якщо війна є, то Сват неодмінно опиниться на цвинтарі, Рудий – в інвалідній колясці, Саша – знову вже вкотре буде деякий час без зв'язку, а жінка – періодично «витиратиме сльози».

Ну й, навпаки, якщо війни немає, то усі залишатимуться живими-здоровими, неможливість зателефонувати один

одному пояснюватиметься неякісним зв'язком, а сльози на очах з'являтимуться або через радість та щастя, або через гострі приправи до смачної і калорійної їжі.

Проте війна є. Все інше вже відомо. І ніхто з них – ані Саша, ані його дружина, не мають жодних сумнівів стосовно необхідності брати у ній участь та боронити рідну землю. А щастя виражається заяложеними фразами, типу «Люблю тебе! Чекаю! Бережи себе – ти мені потрібний <...> Ми тебе чекаємо сильно-пресильно».

Тож до наступної телефонної розмови її чоловік зникне на деякий час, але життя продовжуватиметься так само, як і до дзвінка.

Аби тільки за три дні Саша зателефонував знову…

«...В КРУГОВЕРТІ БІЛОГО ТАНЦЮ...»
(Костянтин Чабала. «Нічне чергування»)

Чекають не тільки з війни – на війні доводиться чекати не менше. Та найгірше, коли, як-от в оповіданні Костянтина Чабали «Нічне чергування», треба дожидати ранку зимовою ніччю у чистому полі, тому що така ніч «безкінечно довга і до біса холодна».

Здається, що стрілки годинника не просто стоять, а взагалі ніби рухаються у зворотному напрямку – чи то до народження, чи до того часу, коли ще не було війни?!.

Отож чатуєш. І – чекаєш. І на годинник намагаєшся не дивитися якомога довше. Бо знаєш, що якщо на нього не дивитися, то час буцімто трішки пришвидшується. Проте скільки б ти не ігнорував отой клятий вимірювач часу, зимова ніч у чистому полі все одно триває «безкінечно довго».

А те, що вона «до біса холодна», – це, либонь, ще гірше, ніж вічний бій із часом та хованки з годинником. Адже як би довго не тривав час, він все одно з часом минає. Натомість холод, якщо вже ти потрапив у його лабети, ніколи не зменшується – завжди й неодмінно тільки поглиблюється.

Варлам Шаламов у своїх «Колимських оповіданнях» писав про те, що «мороз має мову, яка якутською називається “шепіт зірок”». Звісно, донецький степ – це не колимська тайга, але що заважає зіркам «шепотіти» не тільки там, а й тут?!

І вони «шепочуть», аби ти знову подивився на годинник. І, попручавшись внутрішньо ще хвилинку-другу, ти відчайдушно намагаєшся спіймати рукою світло від циферблату. І сподіваєшся, що воно, можливо, тебе трішки зігріє. Хоч напевно знаєш, що ні, не зігріє.

Ну, і скажи, друже, навіщо ти погодився на це нічне чергування?

Через обіцянку комбата, який заприсягся, що якщо «хто до ранку чергуватиме – завтра зможе не копати»?!

Ох, як же спокусливо це звучало! Але тепер ти вже знаєш, чому на тебе чекає така солодка нагорода!

Зрештою, «посеред поля, у ледь окреслених обрисах позицій викопана трошки глибша яма – майбутній бліндаж. Накритий брезентиною, перекинутою через вкладену над центром ями колодою і притиснутою з боків ще двома колодами», цей сумнівний прихисток, який ви з побратимом власне й охороняєте, здається тобі зараз ночівлею набагато кращою, ніж президентські апартаменти у фешенебельному готелі.

Та, на щастя, тобі гарантоване це місце під брезентом, коли прийде час на зміну варти.

А наразі, поки цей благословенний час ще не надійшов, гріх не скористатися чудовою можливістю поспілкуватися з бідолахою, який так само, як і ти, «у круговерті білого танцю» слухає «шепіт зірок» та при нагоді разом із тобою охороняє майбутній бліндаж і сон двох інших побратимів, що згодом мають вас змінити на чатах.

Тим більше що ніч – це дійсно ідеальний час для філософських дискусій або просто для товариських теревень.

«От дивись: по цьому степу, якщо не брати різних кроманьйонців, бігали кімерійці. Потім їм наваляли скіфи і прогнали геть. Скіфів вигнали сармати. Войовничі хлопи були, але їм нормально так насипали готи. Далі тут такий трам-тара-рам із різних половців, печенігів, слов’ян.

Прийшли монголи – відвантажили всім. Потім Дике Поле. Козаки. Імперські селяни. Громадянська. Друга світова…»

До чого це все? Може, до того, що хлопці тут знову на війні?!

Або на такому феноменальному історичному ґрунті їм просто «цікаво було б знайти якусь шаблюку. Уявляєш – отак копаєш-копаєш, довбешся в цьому льодовику. Бац – і шаблюка. Можна продати. Або відчистити і дома на стіну причепити»…

«Чорт, безпілот…»

Ні, все ж таки вони на війні!

І «безпілот» тут з'явився невипадково, тому що са́ме на цю ділянку, на якій вони мали «тримати оборону», «куратор отой "окаюче-токаючий"» наказав диверсійній групі «ночью скритна видвінуться в квадрат 45–94, проізвєсті мініраваніє дорогі, вєрнуться в штаб и доложить нє позднєє 7:00».

Щоправда, безіменний командир цієї групи хоч і мріє теж про те, аби «все зробити» якнайшвидше, мовляв, «вжух-вжух і додому. У теплу хату. На постіль». Проте переймається він аж ніяк не можливими наслідками прийдешніх розкопок чи спогадами про легендарного «дядька Мехмата», себто скорочено «механізатора матюкливого», а проблемами більш, сказати б, приземленими.

Ремонтом, наприклад, свого будинку за гроші, зароблениими ним на цій війні. Бідкається він також і через якусь «Машку», бо «немає чого їй з тим алкашем жити». А йому, себто командиру, вона «буде <…> жінка, і по господарству». Та й і про невідомого «алкаша» він теж думає, причому недобре думає. Зокрема, про те, що, «може, його сюди покликати? "На заробітки". А за кілька днів заробить тут собі під снігом горбок. І можна ще буде за нього пару місяців зарплату отримувати. А там і весна – валити додому, бо вже тут досить…»

Втім «сніг – зрадник. А у полі – й поготів. Рипить під берцями так, що чутно аж до Дніпра».

Тому про філософію і плем'я роксолан можна забути, а згадати про те, що «кулемет при стрільбі забирає вправо-вгору»…

«Вдих-видих»…

«Мамо, мамо, ой не цьому ти сина вчила. Ще трошки, ще десять кроків…»

Все! Як швидко почалось, так швидко і закінчилося, і диверсійної групи ніби й не було: «три двохсотих, два трьохсотих», і троє втекло.

«Молодці»! – а ще полковник пообіцяв «пода[ти] на ордени».

Ну, як не «шаблюка» чи ще якісь «уламки древньої культури», то хоча б ордени!..

Та найголовніше, «що стабільно важкий» сержант «жити буде»!

«ВІД ТЕОРІЇ <...> ДО ПРАКТИКИ»* (Влад Якушев. «3-я рота»)

Авжеж, і «так хочеться», щоб «їх усіх назад живими привезти». Тільки як це зробити – ось питання над питаннями, з яким «командир третьої роти Сергій Сірко» «з позивним Панда» звертається і до свого замполіта «Сан Санича Пашка з позивним Ураган», а при нагоді і до «urbi et orbi», себто до міста та світу.

Роберт Бейден-Павелл, британський генерал та засновник скаутського руху, якось зауважив, що коли він зустрічає скаута, одягнутого з порушеннями, то обов'язково бачить і його недосконало виструнченого зверхника. Щось подібне можна, безперечно, сказати і про військових, позаяк солдати завжди будуть наслідувати та повторювати своїх командирів.

Звісно, між командиром та підлеглим може виникнути й непорозуміння, яке інколи навіть набуває характеру протистояння. Але якщо не брати до уваги крайні форми, то зазвичай перебування людей поряд та ще й в екстремальних умовах неодмінно накладає на всіх причетних до певної спільноти відбиток більшою чи меншою мірою помітної подібності.

Тож подекуди такі, спаяні чи не намертво, бойові колективи діють як єдиний механізм, у якому кожен знає своє місце та свою роль. І са́ме це робить, зокрема, військові підрозділи ефективними та боєздатними.

Але найвищий вже час перейти «від теорії <...> до практики», тому що в оповіданні «3-я рота» з книги Влада Якушева «Карателі» йдеться про те, як командир Панда після чергової загальнобригадної наради має повідомити бійців

* Тут і далі цит. за: Якушев В. Карателі. Київ: ДІПА, 2018. 680 с.

про те, що «закінчились [їхні] полігони» і що «за два тижні, якщо нічого не поміняється», їм рушати у зону бойових дій.

Крім цього, треба їх було ще налаштувати на прийдешню небезпеку. Але як це зробити? Як пояснити справжні загрози воїнам, «які ще не мали незабутніх відчуттів, що з'являються після падіння за 50 метрів від тебе снаряду 152-го калібру»?..

Першим, до кого Панда «завітав» після наради, був його замполіт Сан Санич, який «книжку чита[в]» поки «Сірко біга[в] по нарадах» та «получа[в] триндюлєй від комбата».

Однак книжка, либонь, була того варта, адже «це дуже корисна книжка! <…> Роман "Холодний яр"» Юрія Горліс-Горського «про визвольну боротьбу українського народу», про те, «що москалі [українців] упродовж всієї історії гнобили», і про те, що «у 20-ті роки відбувалось то саме, що зараз!»

Отже, книга й справді виявилася нагальною та доречною для замполіта 3-ї роти, якій за два тижні теж «прийдеться з ними повоювати».

Втім наразі «Панда вловив запах алкоголю, втягнув носом повітря, визначаючи напрямок, і неквапливо пішов в сторону відповідного намету». Та «коли він заглянув у середину намету, звідки тягнуло спиртним, то не побачив там нічого кримінального». У наметі перебувало тільки декілька чоловіків «з ангельськими виразами на обличчі».

І це була власне та ситуація: хлопці опинилися поза зоною жорстких соціальних зв'язків і вимог, а найбільша небезпека, яка їм поки що загрожувала, – не надто страшний гнів командира роти.

«Ну-ну. Бухайте, – ніби поблажливо погодився із цим очевидним фактом Панда. Але потім жорстко додав. – В мене під Савуркою було три таких брата-акробата <…>

Ми їх потім у три ящики з-під снарядів <…> поки збирали <…> цілий взвод обригався».

На щастя, не всі у 3-й роті полюбляли «зеленого змія». Наприклад, у наступному наметі вподобання були на міру шанувальника книжок Сан Санича. З тією тільки відмінністю, що «взводний Гео читав Ніцше, довготелесий Москаль – фентезі, а Рамірес – щось про бізнес».

Та що їх усіх і дійсно об'єднувало, то це слабкість до справжніх змій. І тому Панда з благанням звертається до свого замполіта, аби той «зроб[ив] щось з ними, щоб припинили змій жерти!» Адже «сьогодні директор заповідника у бригаду приїжджав скаржитись. Каже, ніякої живності не залишилось. Зміюки ні одної, Сан Санич!»

Але й на цю прикрість знаходиться пояснення, за яким «тушонка всім набридла. Свіжого м'яса хочеться. До речі, [і Сан Санич] там одного вужика замаринував» та запросив назавтра командира посмакувати смаженою… зміїною свіжиною.

Ну ж, бо «шикарний смак»!

То «воювати страшно?» – хочеться тоді спитати разом із «добровол[ьцем] Льон[ею] з позивним Рамірес».

На думку Панди, «страшно, коли не знаєш, що робити <…> Коли їдеш з колоною <…> і не знаєш, що попереду, свої чи сєпари. Страшно, коли з Росії по тобі "Смерчі" луплять, а отвєтку давати не можна».

Натомість якщо ти знаєш, що «там вороги, тут свої» і що твоя 3-тя рота – це не формальний механізм, а гармонійний організм, який, попри відмінність та недосконалість окремих своїх частин, здатен перетворитися навіть на «спецназ», хай і «доморощений», то…

Може, страху і не вдасться позбутися, однак важить передусім те, що «всі пове́рн[уться]. Ясно?»

«ТУТ БУВ ЇЇ ДІМ...»
(Влад Якушев. «Мій дім – моя фортеця»)

Так, ясно…

А от що робити, коли йдеться не про твоє повернення з війни, а коли війна невідворотно приходить до тебе – у твій дім, у якому «на стінах висіли <…> картини» і «усе було зроблено з любов'ю та фантазією талановитого художника»?!

Є дві можливості. Можна зробити так, як за цих обставин вчиняє, либонь, більшість людей. Втекти й залишити минуле, щоб зберегти своє життя, яке чогось вартує просто тому, що воно триває тут і зараз.

Або можна зробити те, на що пристала Аліна, головна героїня оповідання Влада Якушева «Мій дім – моя фортеця», тобто спробувати зберегти цю ризиковану єдність і не відділяти минуле життя від теперішнього. Адже коли вони разом, то чекати на майбутнє набагато веселіше, чи не так?!

Звісно, таких відчайдухів, які роблять вибір на користь ось цієї, себто другої, можливості, ми, люди далекі від війни, можемо вважати впертими бовдурами, просто дурниками абощо.

Авжеж, на кону життя з його минулим, теперішнім та майбутнім. Втім парадокс і полягає у тому, що вони про це якраз не думають. Вибір робиться між тим, чи втекти, чи залишитися, тобто між життям і смертю. А такі, як Аліна, переймаються зовсім іншими речами, ніж смерть.

«Під час обстрілу можна загинути, але про це українська гречанка Аліна Коссе не думала. Вікна! Де ж знову взяти нові шибки?»

Ну, от хто з нас потерпає через вікна?! Це лише звична частина будь-якого інтер'єру, про яку знаєш, що вона повинна бути, але бідкатися через вікна нікому й на думку не спадає.

Причому не спадатиме тим більше, чим він далі на Захід від війни на Сході!

Та й коли вікно чисто вимите, то тоді його, власне, і не надто помічаєш. Це майже як із повітрям, зауважувати яке починаєш тільки тоді, коли його бракує або коли «запах квітів з Алініного саду не перебива[є] запах згарищ, та все ж трохи заспокою[є]».

Щоправда, між повітрям та вікном є суттєва відмінність: повітря забезпечує комфортне внутрішнє самопочуття. Натомість вікна не тільки відділяють твій прихисток від недоброзичливого світу, а й відкривають перспективу на невідому й прекрасну далечінь.

Зрештою, не цього разу… Бо «бій точився коло міліції, за двісті метрів від будинку творчості, більшість нових шиб якого вже було вибито». А отже, світ, що прибрав форму неприхованої агресії, внаслідок чого «від ударів ворожої артилерії тряслись стіни і розхитувались люстри», – цей світ легко подолав прозору перешкоду і непроханий зайшов усередину, аби «сегодня <…> убивать».

Тож, можливо, са́ме тому, що «росіяни [вдалися] до чергового штурму Мар'їнки», і, отже, через свої обстріли позбавили будинок дитячої творчості вікон, а його директорку – на декілька годин віри у прийдешнє, «вона сиділа у кімнаті на ліжку, обнімаючи фотоальбоми з фотографіями внука та синів» і намагаючись зберегти хоча б минуле.

«Аліна розуміла: якщо "орки" займуть Мар'їнку, її просто вб'ють», та все одно хвилювалась вона через картини своїх учнів і присягалась, що буде їх захищати. Ще б пак! Не вдалося врятувати вікна – хіба вдасться зберегти картини?!

Однак божевільні ідеї Аліни зовсім не означали, що їй бракувало розуму. Навпаки. Тільки справа у тому, що «легко бути українським патріотом у Львові чи Тернополі, де

навколо тебе однодумці. А спробуйте бути за Україну на відстані 700 метрів від лінії фронту, коли кожної ночі тобі за це, без перебільшення, можуть відрізати голову».

Проте вона залишалася вдома. Причому навряд чи тому, що «тікати не було куди». Просто «тут був її дім». Тут були її минуле, теперішнє і майбутнє. Її земля, її країна і її учні, яких вона «під обстрілами та кулями вчила <…> творити і любити свою країну». І тому «з самого початку війни будинок творчості ні на хвилину не припинив роботу».

Так, справді, звучить не надто домірно до реальної небезпеки навколо, а тому не дуже переконливо і, можливо, збіса пафосно. Але якщо це правда, а це – правда, то у який інший спосіб, нехтуючи пафосом, можна було б оцінити мотиви вчинків такої беззахисної і водночас такої мужньої жінки?!

До того ж «в Аліни не було іншої зброї. Тільки Бог. І вона розмовляла з Богом до самого вечора, доки бій не почав вщухати».

Важко сказати, чи це було наслідком божественного втручання? Чи це сталося через її відданість або ж впертість? Чи вона просто мала щастя? Та в будь-якому разі жінка дочекалася ранку і «побачила у дворі українських військових.

Аліна дивилась на них, посміхалась і плакала. Не тому, що залишилась живою, а тому, що <…> українці – вона, і ті солдати у дворі – знову перемогли».

А ще, либонь, тому, що як з'ясувалося, це не дім є фортецею, це – беззбройна жінка здатна незгірше, ніж озброєні чоловіки, стати нездоланною крицею!..

Тільки це все одно не відміняло необхідності знову шукати «нові шибки»…

«...СТРАШНА ЛОТЕРЕЯ З ДОЛЕЮ»
(Влад Якушев. «Мальовнича дупа»)

Озброєні чоловіки, до речі, тільки ззовні виглядають суворо та загрозливо, особливо коли їм нічого не загрожує. А насправді йдеться про звичайних, з крові і плоті, людей, заподіяти смерть яким нібито доволі легко.

Тож питання полягає у такому: якщо це так легко, то чому це так складно?!

В оповіданні Влада Якушева «Мальовнича дупа» ми знову зустрічаємося з нашими старими знайомими із 3-ї роти – з командиром Пандою, із його замполітом Сан Саничем та іншими бійцями.

Але тепер вони перебувають за декілька сотень метрів від передової, до якої, до речі, ще треба потрапити живими. Проблема в тому, що момент ротації підрозділів є одним із найнебезпечніших, оскільки цим користуються вороги й починають обстрілювати тих, хто залишає позиції!

Ну, і, звісно, тих, хто ці позиції повинен зайняти.

Тому – «дупа»! Бо, за словом Панди, «під час артобстрілу горить все, навіть те, що в принципі не горить».

Щоправда, «мальовнича дупа»! Адже навкруги «тягнулися безкраї степи, зарóслі квітучими і пахучими будяками у людський зріст».

Крім цього, як на зло, від ворогів їх відділяла «неширока річка», яка «повільно текла поміж високих берегів».

Хоча чому на зло?! «Вода пливла прохолодною стрічкою під розпеченим небом. Надісланий нею посланець – прохолодний вітер, шепотів, запрошував зняти просякнутий потом та пилом одяг, зануритись у сонний Кальміус і плисти разом з водою аж до самого моря».

Втім не до снаги. Вода віддавна вважалася не тільки цілющою та животворящою субстанцією, і тому уособлювала жінку – тож життя та народження, а й, навпаки, символізувала смерть та руйнацію, наприклад, через потоп. У тому числі і Всесвітній.

Цього разу до таких катаклізмів ще справа, далебі, не дійшла, проте скільки б тисяч чи мільйонів людей не загинуло б у короткий час або навіть відразу, до вічного спочинку кожен з нас пливе Стіксом, який власне на Кальміус і схожий, – пливе все одно сам-на-сам із Хароном, що ніколи не поспішає, адже поспішати йому немає куди.

Між іншим, і значення давньогрецької назви теж було б тут більш принагідним, ніж скіфсько-сарматська «Бронзова річка», тому що Стікс означає «ненавидіти» та «жахатися», а Джон Мільтон у своїй славетній поемі «Утрачений рай» взагалі назвав її «річкою смертельною ненависті вічної».

І тепер, на початку XXI століття, на цю роль небажано зазіхнув Кальміус.

Наказ, натомість, був простим і зрозумілим: «Як тільки пройде колона 56-ї, треба було відразу, на максимальній швидкості йти вперед і займати позиції». І командир Панда був цілком свідомий того, чому це треба було зробити «на максимальній швидкості», бо «по першому року війни Сергій Сірко знав, що таке артилерійський обстріл, і добре пам'ятав, як пахне горіла людська плоть».

«Крик Панди – "ггг-а-йй-дда" назавжди розділив життя цих людей на "до війни" і "під час війни", відкинувши кудись у неосяжну далину мирне буття».

Та ось яка дивина: колона 56-ї бригади, яку вони мали замінити на цих позиціях, рухалась *від* «снаряд[ів] во-

рожих самохідних установок» та «мін[] 120-го калібру». А 3-я рота мчала саме… *на* берег пекла, повз який неквапливо лелів Сті… вибачте, Кальміус.

Зрештою, це, либонь, і є ще один, бодай метафізичний, сенс війни, за яким дорослі та живі, крім виконання військових задач і наказів командирів, змушені повсякчас «гра[ти] у страшну лотерею з долею».

Однак коли бачиш, як «почала горіти трава, але наступний вибух погасив її», тоді наочно переконуєшся, що перед цією безжалісною силою шансів у тебе немає сливе жодних. А тому й не дивно, що «тиша, яка настала після обстрілу, була дзвінкою і здавалась матеріальною, такою, що можна торкнутись рукою».

Проте «командир відділення з позивним Бізон підняв руку і доторкнувся до краю діри, яку проробив у матализі осколок, пройшовши за кілька сантиметрів від його голови», – і це вже був доторк не до тиші, а до уречевленої смерті. У страшну лотерею з якою цього разу виграли усі!

«З бойовим хрещенням вас, хлопаки!»

З «бойовим», тому що йдеться не про хрещення водами Кальміуса, а про хрещення «снаряд[ами] ворожих самохідних установок» на берегах «Бронзової річки», що стриміла *до* смерті, *повз* смерть і якнайдалі *від* смерті, яка намагалася запанувати по обидва її береги.

А тепер повернемося до питання про те, чому це так складно – ну, заподіяти смерть?

Отже, напрошується, щонайменше, три відповіді.

По-перше, ворожі артилеристи не відзначались високим професіоналізмом чи, простіше кажучи, погано стріляли.

По-друге, 3-я рота на 100% складалася з тих, хто хотів жити більше, ніж померти.

І по-третє, ось такий цього разу випав усім талан.

Хоча, можливо, усе набагато простіше, а тому «смерть йшла поміж людьми, вириваючи з корінням польові квіти і жбурляючи їх у небо на честь тих, хто не побоявся вдягнути військову форму»!

«БАТЬКІВЩИНУ МОЖНА ПО-РІЗНОМУ ЗАХИЩАТИ...»

(Влад Якушев. «Перший 200-й та 40 км менінгіту»)

І ще дещо про «хрещення»…

«П'ятидесятник» – це людина, яка належить до одного із найбільш чисельного серед напрямків сучасного протестантизму релігійного об'єднання євангельських християн.

Втім прикметно, що основою свого вчення п'ятидесятники вважають сходження Святого Духа на апостолів, яке сталося на 50-й день після Пасхи, тобто за православною традицією йдеться про день Святої Трійці або про Зелені свята.

А ще одна цікавинка полягає у тому, що основним догматом вчення п'ятидесятників є хрещення Духом Святим, яке супроводжується «глосалією*» – говорінням «янгольською мовою».

Натомість в оповіданні Влада Якушева «Перший 200-й та 40 км менінгіту» йдеться про один день із життя «лейтенант[а] відділення по роботі з особовим складом Андрі[я] Шпачук[а]», сказати б простіше, «замполіта». І про його один день на війні – без війни.

Хоча…

Ні, бойові дії наразі не велися. І «штаб бригади розміщався в лісочку, за 20 кілометрів від передової». Проте «для далекобійної арти, "граду", а тим більше "урагану" – це не відстань», а «отже, розслаблятись не доводилось».

Зрештою, і «перший 200-й» вже є. Тільки втрата ця – радше якась гротесково-макабрична. І са́ме такий її штиб

---

* «Глосалія» – від грец. glossa – «мовлення», lalia – «марнослів'я», «базікання».

додатково підкреслено російськомовним «канцеляритом», яким на нараді доповідає про цю трагічну подію начальник штабу бригади Ігор Владиславович.

Отож Ігор Владиславович доводить до відома присутніх, що «боец одного из наших подразделений во время движения колонны выпал из грузовика». А «водитель единицы техники, которая шла сзади, не успел затормозить, наехал на голову». Щобільше, «оказалось, тот, кто выпал, был пьян», і через це «водитель, который сзади ехал, ничего не мог сделать <…> Потому что во время движения колонны выпадение людей из кузова нормативными документами не предусмотрено, как и движение в колонне в состоянии алкогольного опьянения».

Однак цими обставинами ситуація із «першим 200-м» не вичерпується, а, навпаки, ускладнюється, тому що визнати провину нетверезої жертви дорожньої пригоди – означало б приректи вже родину цього неборака на «позор»!

А «в них і так горе», як цілком слушно зазначає комбриг на прізвисько Жокей, і тому вирішує написати у відповідних документах, що цей «герой, б…ть», «загинув у бою»! Аби «хоч родина за нього, дурня, компенсацію отрима[ла]»!

І комбриг, безперечно, має рацію. Бо родині все одно, чи їхнього сина, брата, батька або чоловіка вбила куля, чи вантажівка. Відтепер їхнє життя більше не буде таким, як раніше.

Звичайно, треба писати, що воїни вмирають як герої. Але що таке героїчна смерть? Те, що показують у фільмах? Те, як хтось жертвує своїм життям у бою, попередньо виголосивши патріотичну промову?

Дідька лисого! Воїни вмирають зі сльозами на очах. Вони кричать і кличуть на допомогу свою матір. Вони знають, що це кінець. І вони бояться. А після смерті, коли

м'язи розслабляються, загиблі випорожнюються у власні штани. Це – героїчно?

Смерть – це шматочки мозку свого друга, які треба стерти з власного бушлату.

Смерть – це кишки, накручені на багнети.

Смерть – це сльози, бруд, сморід, біль та страх.

Смерть – це вантажівка, що «наїхала на голову».

Що тут героїчного?..

Ні, ніхто не вмирає героїчною смертю.

Але бійці все одно вмирають героями. Щобільше, вони стають героями ще тоді, коли вирішують йти і захищати не тільки Україну, а й усіх, хто не може захистити себе сам. І вони це роблять не тому, щоб погратися у війну або щоб справити на когось неперевершене враження. Вони наважуються на вчинок, позаяк відчувають, що не можуть залишатися дома, а отже, повинні щось із цим зробити.

І тому вони всі – герої.

А героям – слава!

Своєю чергою, пори те, що рішення командира бригади виходило не лише за межі закону, а й за границі здорового глузду, неможливо заперечити й іншу очевидну рацію, через яку закон та здоровий глузд за цих умов від початку втрачають на актуальності.

Цілком позбавлені вони будь-якого сенсу тому, що передова знаходиться лише «за 20 кілометрів».

І тому, що «протяжність смуги <…> оборони» бригади становить «40 кілометрів».

І тому, що, на переконання «командира другого бату*», він «не зможе перекрити визначену йому смугу відпові-

* Батальйону.

дальності, навіть якщо зажене в окопи всіх, включаючи кухарів, і залізе туди сам».

Та найголовніше тому, що тут точиться війна, яку офіційно називають «АТО», а більшість людей, що тут опинилася, крім, безумовно, кадрових військових, не мала б тут бути.

Принаймні «перший 200-й», у якого не тільки «жінка», а й «внучка вже є», повинен був, зважаючи на його вік і, певно, невійськовий фах, тішитися-бавитися тією ж таки онукою.

А вже поготів мав би залишатися зі своїми доньками, що «біля військкомату <…> плакали і просили, щоб тато не їхав» на війну, головний герой цього оповідання Андрій Шпачук. Тим більше що і справді «міг <…> не їхати», бо він «п'ятидесятник і не може брати в руки зброю через релігійні переконання».

Втім Андрій «поїхав», хоч «зброю до рук <…> так і не взяв». І «його зрозуміли і примушувати не стали», попри те, що зараз він «там, куди може прилетіти "Град"».

Тож у цій історії йдеться про певну загадку, пов'язану не з війною, а з тими, хто бере у ній участь, але у кращому разі не вбиває і навіть не здатен на це, а у гіршому разі може кожної хвилини буцімто безталанно загинути сам.

І якщо взяти до уваги такий вимір цього оповідання, то беззбройні чи нешкідливі для ворога захисники вітчизни будуть тільки додавати гротескної барвистості до образного світу цього твору.

Натомість якщо і справді поглянути на описану колізію з їхньої перспективи, то тоді на думку спадає дещо інше, а са́ме: це ж як треба любити свою Батьківщину чи ненавидіти ворога, який зазіхнув на неї, ну, або і те, й інше, щоб піти беззбройним і беззахисним проти «Градів» та «Ураганів»?!

Що ж до глосалій, то, либонь, їхній символічний зміст за окреслених умов аж ніяк не втратить на своєму «янгольському» штибі, бо сім'я загиблого буде пишатися своїм героєм.

«Замполіт» і водночас «п'ятидесятник» Андрій Шпачук, безумовно, повинен стати у пригоді своїм побратимам на цій неоголошеній війні.

А «дика картина», яку він побачив ввечері і яка полягала у тому, що «електричною машинкою» «стригти воєнкора почали години дві тому, коли світло ще було, а закінчували вже у повній темряві, підсвічуючи з двох боків мобільними телефонами», – отже, ця картина промовляє як про гротескову абсурдність війни, так і про непереможність життєвої наснаги усіх цих героїв.

«...ЛЮДИ, ЩО ВБИВАЛИ ОДНІ ОДНИХ...»
(Влад Якушев. «Лиси та борсуки»)

Було б, певно, несправедливим, якщо, крім «дикої картини», пов'язаної із діяльністю людей, не згадати також і про зображення дикої природи в особі деяких її представників.

Наприклад, в особі головного героя оповідання Влада Якушева «Лиси та борсуки» ли́са Цок-цока, що змушений спостерігати за страхіттям навкруги та якось виживати між новими і новими «залізн[ими] хвил[ями] машин смерті»!

Та ще подеколи заспокоювати шістьох новонароджених лисенят і свою Шушу, яка «теж тремтіла і заспокоювалась, тільки коли Цок-цок притискався до неї і починав вилизувати своїй супутниці вушка».

Отже, про війну, про те, як одна людська спільнота намагається за будь-яку ціну знищити чи принаймні завдати якнайбільшої шкоди іншій, письменники заходились писати ледь не від початку світу, коли легендарний Гомер залишив після себе «Іліаду» – поему про війну між еллінами і троянцями через невірогідну красуню Єлену.

Звісно, ці епічні історії з часом змінилися з історій про героїв на історії про звичайних людей, які змушені вбивати, аби виживати, як-от у величезній кількості творів, що присвячені, наприклад, обом світовим війнам.

Відтак неважко передбачити, що писати про війну будуть, певно, доти, доки існуватиме людство, бо поки воно буде існувати, доти воно буде і воювати. А потім рефлексувати з цієї нагоди у книжках. Зокрема, у таких, яким присвячена ця збірка есеїв.

Втім у більшості таких книжок йдеться, як правило, про богів, напівбогів, героїв, просто воїнів і навіть про пересічних мирних жителів, але рідко про тварин.

І здається, що це невипадково. Бо коли на кону стоїть твоє життя і життя хоч і ворога, та все одно людини, то тут і справді не до тварин. Тим більше що через óбрази тварин важко зазирнути до глибин людської душі. Тому зазвичай місце тварин – у байках, іронічний характер яких є цілком очевидним.

Натомість очами лиса Цок-цока Влад Якушев пропонує нам, людям, подивитися на себе ніби у дзеркало й побачити там не прикриту жодними романтично-лицемірними побрехеньками справжню людську сутність.

«Коли на полях з'явились перші танки, Цок-цок думав, що це якісь нові трактори». І дійсно, що ще це могло бути?! Адже навіть найстаріші лиси з їхньої зграї не пам'ятали танків з часів останньої великої війни. А те, що ці механізми гуркотіли голосніше звичайних тракторів, було навіть на краще. Бо, «виходячи в поле, трактори руйнували багато мишачих нірок, і полювати на мишей було легко». Однак ці «трактори» прийшли руйнувати не тільки мишачі нірки.

«Залізні хвилі машин смерті спочатку поповзли на Захід, потім знову на Схід і знову на Захід, доки люди, що вбивали одні одних, не зупинились, поділивши поле навпіл». Цок-цоку тоді подумалося, що, можливо, усе закінчилося. І думати у такий спосіб було для нього цілком логічним, позаяк коли лиси вже наїджені, то вони більше не їдять, тобто не мають потреби вбивати свою здобич. Але ці люди в машинах із трубою «не вгору, а вперед», керуються іншою, відмінною від лисячої, логікою.

Разом з тим Цок-цок дуже швидко навчився розрізняти людей, які з двох боків окопалися на його полі. Зокрема, «Цок-цок не любив» тих, що «зі Сходу», «бо варто було комусь із зелених побачити лиса, як вони відразу стріляли у нього з рушниць, що викидали купу куль».

Чому вони це робили?

Що поганого він їм зробив?

Чим міг загрожувати – їм, їхнім жінкам чи їхнім діткам?

Нічого і нічим!

Але чому б не постріляти та не вбити лиса?

Для «люд[ей], що вбивали одні одних», вбити лиса – це просто забавка. Навіть полюванням це назвати складно, тому що з автоматами й танками на полювання, бігме, не ходять – з такою зброєю ходять на війну.

Зрештою, не бракувало у цій історії і власне війни, зокрема тоді, коли якось «вночі за окопи вийшла група людей, які вміли ходити так само тихо, як лис», і яких «лис ще не бачив». Проте «Цок-цок розумів, що вони ідуть вбивати західняків».

Втім не так сталося, як гадалося, тому що «західняки» цього разу випередили «східняків». І коли «лис понюхав повітря», то «відчув, що до нічних запахів додалися запахи пороху та крові».

Та все одно «люди з Заходу поводили себе по-іншому». Принаймні, деякі з них. У цьому Цок-цок зміг пересвідчитися на власній шкірі, коли якось вночі він, «ідучи по сліду пораненого фазана, який, судячи зі слідів, тягнув за собою крило, підійшов мало не до самих окопів західняків».

Один з них хотів вбити Цок-цока, але інший не дозволив: «Стій <…> Нащо? І так скільки життів на цьому полі забрано. Вона [лисá тобто] з нами не воює».

«“Як борсуки”, – подумав Цок-цок» тоді, коли у певний момент спостерігав за «західняками», що невтомно «рили... рили», поки «їх бліндажі [не] стали [такими] глибокими, ніби їх рив екскаватор».

Тож, можливо, нам варто ставати більшою мірою борсуками, аби перестати, врешті-решт, «вбивати одні одних»?!.

«ЧАС ЗБИРАТИ КАМІННЯ...»
(Влад Якушев. «Все тільки починається»)

Дарма сподіватися на те, що ми колись хоч трішки наблизимося до борсуків, особливо зважаючи на те, що, наприклад, під час Революції гідності в Україні у 2013–2014 рр. «товсті отці Московського патріархату <…> закликали взяти зброю та їхати на Київ, вбивати бандерівців».

«…І не введи нас у спокусу, але визволи нас від лукавого», – са́ме так закінчується «Отче наш» – найвідоміша молитва, слова якої знають, певно, навіть ті, хто жодного разу не був у церкві. Тож здається, що головний герой оповідання Влада Якушева «Все тільки починається» отець Валерій, який до 2014 року «служив Богу та людям у невеликій церкві у Донецьку», передусім про це якраз і молився.

Зрештою, з повчаннями Ісуса та з його послідовниками, у тому числі й інституціалізованими, наприклад, у формі церкви чи конфесії, все більш, ніж суперечливо.

З одного боку, Ісус «каж[е] не противитись злому» (Мт. 5: 39), а з іншого боку, са́ме церква, названа його ім'ям, ініціює та очолює хрестові походи.

Чи, може, хтось пригадає хоч один випадок з історії, коли якась із церков відмовилася б благословити «святе воїнство»?!

Авжеж! Адже «існуючі влади встановлені від Бога. Тому той, хто противиться владі, противиться Божій постанові» (Римл. 13: 1-2)».

Щобільше, у союзники проти ворогів беруть не тільки «політкоректно» налаштованого Христа, а і його Батька, як-от у романі Ярослава Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка», у якому (у романі) декілька разів протягом немаленького тексту громадяни австрійської імперії на різні

способи звертаються із закликом-проханням до найвищої інстанції, мовляв, «Боже, покарай Англію!»

Відтак залишається те, що визначає найфундаментальнішу ознаку християнства – право на особистий вибір, угоду, чи, точніше, договір, себто у перекладі із давньоєврейської «завіт», можливість якого було скріплено кров'ю Сина Божого.

Отож отець Валерій спочатку постав перед вибором, сенс якого йому спробували авторитетно пояснити, либонь, осучаснені «волхви», що «явил[и]сь у храм у вигляді двох кремезних чоловіків з посвідками СБУ*».

Якщо редукувати тлумачення «панів з посвідками» до зрозумілих вимог, то їм йшлося про те, щоб отець Валерій агітував своїх вірян підтримувати президента Януковича** і належним чином «інформу[вав] прихожан про політичну ситуацію в країні».

Проблема, натомість, полягала в тому, що «у храмі Господньому він інформував прихожан про написане у Біблії». І «знав напевне, що у цій книзі не було сказано жодного слова про президента Януковича».

Втім коли «їхній Янукович втік, бо пітьма відступає перед світлом», то священик постав перед іншим вибором, який стосувався вже не потенційних політичних репресій, а життя і смерті, про що його недвозначно повідомили, коли «в церкві отця Валерія хтось побив шиби». А отже, перспектива, за якою за ним обов'язково мали б прийти, була тільки питанням часу.

---

* Служба безпеки України.

** Віктор Янукович – президент України з 25.02.2010 по 22.02.2014 рр., який внаслідок Революції гідності самоусунувся від виконання своїх посадових обов'язків і вдався до втечі на територію Російської Федерації.

«Час збирати каміння, – згадував отець Валерій книгу Екклесіаста, підбираючи камені з підлоги храму». І при цьому навіть не надто дивувався, що йому, служителю Господа, спадають на думку максими чи не найбільш скептичного древнього проповідника, текст якого, як здається, потрапив у канон Священного Письма через якесь непорозуміння. Але нічого іншого він зробити нібито і не міг.

Та це неправда – він міг. Він міг «агітува[ти] за якусь ДНР» і «не просто крича[ти] “вбий”», а навіть «потряса[ти] над головою зброєю», як це робили інші. Ну, ті, які були «у козацьких штанях з лампасами, що визирали з-під сутани».

Проте коли «почалася війна» «отець Валерій відмовився благословляти “святоє воінство”».

Звісно, навіть священики мусять спокутувати свої – справжні чи уявні – гріхи. І отець Валерій теж не став у цьому сенсі винятком. А тому трішки згодом, коли йому зателефонували і попередили: «Забирай дітей і тікай! Нас уже йдуть арештовувати», – він знову опинився перед життєвим вибором.

І, либонь, якби в нього не було «шестеро всиновлених», «забраних з дитячих будинків дівчат» – «весь скарб молодого священика», – «ну і, звісно, матушка Олександра, яку він любив так, що торкався обережно, ніби вона була зроблена з тонкого кришталю», то отець Валерій не вдався б до втечі – прийняв би, мабуть, муки через свої переконання.

А так… «тікали вдесятьох, на старенькій “п’ятірці”, сільськими дорогами». І як не «важко [було] і страшно, але Бог уберіг».

Натомість «на українській стороні волонтери запропонували виїхати у Закарпаття». І це теж було цілком доречною та прийнятною пропозицією, принаймні поки не закінчиться

війна. А якщо вона скоро не закінчиться, то там варто було взагалі розпочати нове життя.

Ну, це якщо міркувати логічно та прагматично. «Але пройшов місяць, і отець Валерій взяв матушку Олександру за руки і сказав:

– Треба збиратись, їдемо у Маріуполь».

Отакої!

А далі – більше! Хоч насправді навряд чи його наступний та остаточний вибір на користь посади військового душпастиря на фронті мав би когось здивувати! Причому не де-небудь, а там, де «постійно обстрілюють, але» куди «ніхто не їздить. Навіть військові з оперативного командування відмовляються».

Однак хто закине йому, що він не підставив ліву щоку (Мт. 5: 39), той «нехай першим кидає <…> камінь» (Ів. 8: 7) і в нас!

«ОЙ, ВИСОКО СОНЦЕ В ЯСНІМ НЕБІ ВСТАЛО…» (ЛЕСЯ УКРАЇНКА)

(Влад Якушев. «Червона шмата»)

На війні часом більш небезпечними виявляються не тільки дороги, якими через це «ніхто не їздить», а й ледь помітні стежинки, що ними навіть мало хто ходить. А відтак релігійно зумовлений крилатий вислів: «несповідимі шляхи Господні», – набуває за цих екстремальних обставин більш, ніж безпосередній сенс.

Са́ме такою стежкою і рухалися в оповіданні Влада Якушева «Червона шмата» сапери Дмитро й Олексій, а разом із ними й декілька зв'язківців. Зрештою, цей чоловічий гурт, – якщо відволіктися від ситуації, – міг би з точки зору зовнішнього спостерігача виглядати навіть смішно. «Ноги у військових чоботах піднімались над доріжкою набагато вище, ніж це звикли робити люди під час ходьби». Певною мірою це нагадувало лелек, які поважно чалапають болотом чи полем, аби якнайшвидше здійнятися у небо та понести немовля спраглому на продовження свого роду подружжю.

Тільки тут ніхто, нікому й нікуди дітей не збирався нести. Радше, навпаки, на цій «витоптан[ій] та випален[ій] ліні[ї], що навпіл розрізала море високих бур'янів», йшлося переважно про смертельну небезпеку.

Тож завдання воїнів-саперів і полягало в тому, аби їхнім побратимам нічого не сталося. І вони просувалися вперед цією стежиною, щоб вполювати… наприклад, павутиння.

Ну, «це коли в гранати виймають чеку, ставлять голку, а до голки багато ниток з рибальськими гачками на кінці. Розтяжку помітити легше, а така нитка лежить собі в траві і її взагалі не видно, але варто зачепити чоботом чи штаниною за гачок, і голка випаде». А «граната-павук, що лежить усередині павутиння, схопить свою жертву».

То, може, «відпочинемо трішки»?

Авжеж, чом би і ні!?

І «сапер Олексій розігнув спину, розправив плечі і вперше майже за дві години побачив небеса. Небо було блакитним та бездонним». І «високо сонце в яснім небі встало…»

Шкода тільки, що за таких обставин відпочити можуть лише ноги – голова, натомість, перебуваючи повсякчас насторожі, ані на хвильку не припиняє працювати.

Та все одно «Олексій уявив, що відривається від землі та піднімається у нього все вище і вище, а земля і війна залишаються внизу далеко-далеко».

Проте за мить на землю його повернув Дмитро, який спочатку згадав отой рядок з вірша Лесі Українки, а потóму вдався до спогадів зі свого дитинства.

У якийсь чудернацький спосіб ці давні події стосувалися не лише минулого, а, як згодом з'ясується, і майбутнього, бо Діма згадав «свою першу пластмасову лопатку» і навіть те, що вона була «червона така, велииика». А ще – як він нею «до вечора там рився», у піску себто, ніби вже тоді виявивши, що у нього «природна схильність до саперної справи, з дитинства, – пожартував Льоша».

Дивовижним є все ж таки наше дитинство: ми ніби і не пам'ятаємо майже нічого. А те, що уривчасто можемо згадати, здається якимсь чи дурним, чи кумедним. Втім виявляється, що наше теперішнє і наше майбутнє ґрунтується на тому, що колись у напівсвідомому через свій дитячий вік стані ти, власне, вже все вирішив про самого себе, про своє життя і про свою смерть.

А тому червоний колір, попри свою неоднозначність, у разі з тобою не матиме жодного стосунку до кохання, оскільки йтиметься винятково про дещо прямо протилежне.

І, отже, стає очевидним, що тепер інакше і бути не може. Звісно, Діма міг ще вище піднімати ноги під час просування цією клятою стежиною. Він міг скільки завгодно відпочивати, щоб не втрачати пильність. І він міг бути надміру уважним, аби навіть на сантиметр не зійти з фатальної доріжки…

Однак його смерть все одно ховалася у тому далекому епізоді, коли йому «баба дала лопатку, і [він] відразу до піску почалапав».

Щоправда, ховалася не тільки його смерть. А й смерть того, хто опинився поруч – Олексія.

І як тоді узгодити давнішній вибір Діми з долею Льоши?! Адже Льоша, на відміну від свого побратима, і червоною лопаткою у дитинстві не бавився, і на майбутнє у нього були зовсім інші плани. Дмитро після повернення з війни планував «велике фермерське господарство започатку[вати]. Найбільше в районі». А Олексій збирався залишитися в армії через те, що «після війни» для саперів «ще багато роботи буде», бо «тут на кожному метрі якась погань лежить».

Однак на їхньому шляху, коли вони вже поверталися перевіреною і нібито безпечною стежкою, з'явилась «червона шмата» – «яскрава церата на кущі... Щось, що приверне до себе увагу, відволіче від того, що під ногами...»

«Стій!!!»

Та Олексій запізнився із попередженням: «Діма вже зробив крок, зачепивши натягнутий над самою землею дріт». І дріт здетонував «протипіхотну міну МОН-100», яку встановили вороги.

Дмитро Загородній загинув відразу.

А «Олексій Ярмолюк прожив ще два тижні».

І все одно Льоша не мав за зле Дімі ту дитячу червону лопатку.

«Він помер усміхнений, з широко відкритими назустріч вічності очима».

«ДО БІСА, МЕНІ ПОМИТИСЬ ТРЕБА!»*
(Дмитро Вербич. «Баня»)

Підступність протипіхотних мін є очевидною. Та вони, власне, для цього і створені, аби тишком-нишком застати тебе зненацька і аби ти «потягн[ув] за травичку, а вона корінням ще за щось зачепи[ла]ся»…

Але як бути з іншою крайністю, коли «вряди-годи пада[ють] вісімдесятки**», «деякі просто на вулиці рв[уть] ся за спиною», а, наприклад, головний герой оповідання «Баня» з книги Дмитра Вербича «Точка неповернення» на позивний В'юн на такі, сказати б, незручності зовсім не зважає.

Йому ж бо «до біса»!

Позаяк йому «помитись треба»!?

Хоч насправді В'юн якраз краще, ніж будь-хто інший знає, як воно – на передовій. І він міг би, певно, безкінечно розповідати про те, як «дні минали за днями, зливаючись у суцільний потік».

Однак тут, на межі зіткнення з ворогом, на кордоні вільної України, на захист якої вони і прийшли сюди всі – «танкісти, десантники, добровольці», – життя не зупиняється, а нездоланно точиться далі.

І тому немає, вочевидь, жодної, – крім, звісно, поранення чи смерті, – причини, через яку б вони мали страждати тільки тому, що перебувають на війні.

Авжеж, людина народжена не для того, аби страждати… чи чухатися через неможливість помитися. Людина

---

* Тут і далі цит. за: Вербич Дм. Точка неповернення. Київ: Наш формат, 2020. 192 с.

** Міни від 82-міліметрових мінометів.

народжена для того, щоб за найгірших обставин не почуватися зле, а за найкращих – аби почуватися добре.

Отже, щоб не втрачати гарної нагоди, «можна піти в гості на сусідні позиції». А з гостиною відомо як: до тебе приходять – ти пригощаєш, ти навідуєшся до когось – тебе частують. Ну, там, «чай, кава, протерміновані шоколадки, консерви, сигарети “Джін лінг” насипом у коробках».

Одним словом, пригощайтеся, «любі друзі», не стидайтеся і не ображайте, бо чим багаті – тим і раді.

Тож «люди вживалися у свої нові ролі, призвичаювались до нової реальності і почували себе у ній комфортно».

Та й немає у цьому нічого дивного, тому що «людина має високу здатність адаптуватись», оскільки є істотою, яка за своєю біологічною кебетою може звикнути до будь-чого.

Тому дарма, що «спершу здається, ніби ти в пеклі»! Адже «згодом це пекло починає подобатись». І ти перестаєш перейматися як мінометними обстрілами, так і тим, що «крупні кулі свист[ять] над головою».

Зрештою, про якусь там безглузду чи дурнувату браваду аж ніяк не йшлося. В’юн – досвідчений боєць, і тому він «прикинув напрям – будинок закриває, можна не зважати».

А оскільки війна – це ще й безкінечна, виснажлива та брудна робота, як-от коли «напередодні будували додаткові бійниці на Трьохетажці, закладали мішками з піском, укріплювали, принаймні від куль», то В’юну «тепер дуже кортіло вимити той пісок із волосся». Бо правди нема куди діти: він «мав серйозну ваду як для військового – любив митися».

Втім треба визнати й інше: В’юну не просто йшлося про гігієну. Та й баня – це, здається, не стільки гігієнічна процедура, скільки щонедільне свято, ледь не релігійний обряд,

а вже що це неабиякої ваги дійство, то й поготів. Бо, попри те, що «В'юн ходив до маленької цегляної лазні у дворі вщент спаленого будинку», все одно «потрібно було наносити води, др[ова], розтопити, прогріти – цілий ритуал».

До речі, наші предки здавна вірили в цілющу й очисну силу бані, а також пов'язували здоров'я з чистотою. Щобільше, баня завжди вважалася найкращим способом подолати хворобу і взагалі все погане.

Тож, з одного боку, було цілком зрозуміло, чому похід у баню був вартий того, щоб ризикнути життям.

І чому В'юн обурився, «коли відчинив двері в парилку», а «в ніс вдарив різкий неприємний запах курива»: мовляв, «це ж яким треба бути виродком, щоб курити прямо тут?!»

І чому «іноді, чуючи вибух десь зовні», В'юн «думав, чи, бува, не прилетить. Та з місця не рушив – буде як буде, двом смертям не бувати, а одної не минути».

Натомість, з іншого боку, на перший погляд дещо загадковим видається сон, який йому наснився, коли «В'юн заплющив очі й дозволив собі задрімати на кілька хвилин».

Снилося йому, між іншим, що «він сидів на пагорбі і зустрічав апокаліпсис»!

А навколо «палали будинки, вибухав якийсь величезний завод. Долиною гасав гарячий вітер. Небо багряне, земля чорна. Чорний попіл кружляв у повітрі».

Втім жодної дивини у цих апокаліптичних візіях не було. Зокрема, один з дослідників цього культурного феномену Б. Путилов писав про те, що «хоч у слов'ян з давніх часів й існував культ лазні, який підтримувався вірою в її очисну і цілющу силу, а також тим, що баня була джерелом задоволення, проте частиною культу був і страх перед лазнею: як не дивно, її вважали місцем "нечистим", "небезпечним"».

Щоправда, наші пращури навряд чи навіть у своїх найбільш фантасмагорично-міфологічних уявленнях могли собі уявити, що комусь із їхніх нащадків буде до снаги під обстрілами, на передовій чи, точніше, на межі життя і смерті розслаблятися завдяки гарячому цілющому пару!

А от до появи уві сні дівчини вони, либонь, поставилися б із розумінням. Хоча «вона нічого не сказала». Та «все було ясно і так», і В'юн разом із дівчиною «мовчки сиділи поряд і дивилися, як руйнується світ».

Тому коли оповідач у фінальній фразі констатує «мінус одн[у] зон[у] комфорту» через те, що «через два місяці лазню спалили бухі вояки», то залишається все ж таки питання: говорячи про «зону комфорту», йому йдеться про «баню»?

Чи все ж таки про цілий світ?!

«ЧОМУ ТІ ПТАХИ ТАК ЗВОРУШУЮТЬ СОЛДАТА?»
(Дмитро Вербич. «Гній»)

У це важко повірити, та здається, що в нас є більш ніж реальна нагода відповісти на питання, яке повисло у фіналі попереднього есею, позаяк і в іншому оповіданні Дмитра Вербича під назвою «Гній» ми знову зустрічаємо невмирущого… В'юна, який «сидів на причілку, відкинувшись на ліктях, і роздивлявся хмари».

«Високо в небі суворою формацією рухався журавлиний ключ», і цю картину можна, певно, цілком обґрунтовано додати до сакраментального переліку, що складається із вогню та хвиль, на аритмічний рух яких людина здатна дивитися безкінечно.

Проблема полягає тільки в тому, що ти так само, як В'юн чи будь-хто інший, і справді можеш спостерігати за польотом птахів безмежно довго. Але птахи не зупиняються, і тому доволі швидко зникають за виднокраєм, залишаючи тебе наодинці з цілою купою надважливих питань, наприклад, про те, «чому ті птахи так зворушують солдата? Може, вони, мов зорі, нагадують про вічне, про непорушність законів природи? Чи про те, що є величезний світ і всім байдуже до нашої колотнечі, комашиної метушні в масштабах планети? Чи, може, навіть птахи покидають цей Богом забутий Донбас, лишаючи їх тут віч-на-віч зі злом?»

Питань – багато.

Проте з відповідями, як завжди, – скрутно.

А ті, на які тебе вистачає, особливим оптимізмом теж не надихають, та і їхня ґрунтовність бажає, до того ж, бути набагато більш переконливою. Бо якщо навіть і пристати до думки, за якою причину захопленості птахами мож-

на вгледіти «у марноті й нікчемності цієї війни з огляду Всесвіту», то це все одно не відміняє жалю через те, що «ось людина будує хату, облаштовує, вимощує сімейне гніздечко. Саушка* бахнула – і гайки. Хтось роки витратив на будівництво, а хтось за секунди знищив. І тепер меблями з натурального дерева топлять буржуйки. Двері знімають із петель, щоб через окоп кинути місток».

В'юн «провів поглядом журавлів. Вони наче знають більше», однак нікому й нічого не скажуть. І ти змушений визнати, що якби мав крила, як птахи, то, либонь, не витрачав би час на війну, а здіймався б у небо та прямував би у вирій, шукаючи кращого чи принаймні безпечного буття.

Натомість ми не птахи, у нас немає крил, і через це ми змушені жити у світі, у якому вряди-годи вирують війни. Щобільше, ми, либонь, приречені брати в цих війнах участь навіть тоді, коли не ми їх починали й у нас немає жодного бажання їх провадити.

З іншого боку, ми неодноразово, у тому числі й протягом попередніх роздумів у цій книзі, мали можливість переконатися, що війна утворює ніби інший вимір, у якому діють відмінні від мирного життя закони та формуються несподівані чи бодай парадоксальні якості. І у відповідності до однієї з них тут можна зустріти людей, що були ніби народжені для війни.

Тож філософську задуму В'юна «обірвав Яшка, матеріалізувавшись посеред двору» і запропонувавши усім бажаючим взяти участь у нічному розвідувальному рейді.

А оскільки В'юн «поставив собі за мету не просто протирати штани під обстрілами, вартуючи позицію, а максимально навчитись військового ремесла в досвідчених бій-

---

* Лагідно «самохідна артилерійська установка», себто САУ.

ців», то він одразу пристав на цю привабливу оферту Яшки, який «справляв враження непересічного вояки. Цей хлопець ніби вмів бувати одночасно в кількох місцях. І коригував вогонь, і спостерігав, і розвідував». Він, «як і багато правосєків**, воювати пішов з Майдану**. Числився ніби в першій роті, та по факту був "окремою бойовою одиницею"».

Нічний розвідувальний рейд – це надзвичайно небезпечне завдання, а тому не дивно, що до Яшки та В'юна доєдналися «ще [тільки] двоє зсушників***».

Підготовка до рейду теж потребувала неабиякої пильності та зосередженості, аби нічого «не бовта[ло]ся і не дзвен[іло]». І щоб «під ліву руку два магазини, під праву – гранати, РГД і ефка, далі аптечка, на спині сумка для скиду пустих магазинів, так, щоб лівою рукою легко дотягнутись можна було».

Разом з тим не менш важливим можна вважати й те, що сенс завдання, яке отримав Яшка і яке передбачало необхідність «пошукати зручні точки для рпгшників****, щоб бити техніку з коротких відстаней, прикриваючись будівлями», мало наступальний характер.

Втім у реальності нічого героїчного вдіяти їм не поталанило. Вони довго «блукали дворами, шукали проходи, потрапили під обстріл <…> перечікували в дверних прорізах, ішли далі».

** «Правосєк» – член «Правого сектору», одного із національно-визвольних рухів, що брав активну участь у Революції гідності 2014 року і у подальших подіях на Сході України.

*** Майдан Незалежності у центрі Києва, а також узагальнено-метафорична назва протестної антиурядової активності українців.

**** Бійці Збройних сил України (ЗСУ).

***** Бійці, озброєні ручними протитанковими гранатометами (рпг).

«Нарешті побрели відпочити на <…> крайню позицію, де жив Яшка». Бо «так буває, готуєшся, налаштовуєшся, а нічого толком не відбувається».

Хоча дещо все ж таки сталося…

Адже коли В'юн, повертаючись із рейду, «зайшов у свій двір, посмішка розтяглася до вух. Усі стіни, бруківка, альтанка, і навіть комбатів квадрік були рясно заляпані гівном. Так ніби як "шубу" роблять цементом».

Ця непроминальна подія сталася внаслідок того, що «одна з мін уночі потрапила в купу гною». І не тільки ускладнила життя першої роти, яка змушена була «повністю переселилась на лівий фланг Пісків – у Трьохетажку».

І не лише потішила роту резервну, певним чином відновивши хоч якусь справедливість у неправедних ієрархічних стосунках між спорідненими військовими підрозділами.

А й призвела до того, що «хлопці приходили подивитись з усієї вулиці і відверто реготали».

Зрештою, якщо звичний плин життя радикально змінюється, то на багато речей починаєш дивитися по-іншому! І навіть екскременти з відразливої субстанції перетворюються на привід пореготати донесхочу!

Таким чином, підтверджуючи думку, за якою не тільки від лету у вирій до смерті – лише один крок, а й від смерті до смішного – відстань теж не більше!

«ЦЕ ВСЕ БРЕХНЯ»*
(Валерій Пузік. «Біля річки»)

До речі, і від смішного до кінця світу часу та відстані – теж обмаль. Особливо якщо зважати на зміст оповідання «Біля річки» з книги Валерія Пузіка «Я бачив його живим, мертвим і знову живим».

Щобільше, безпосередньо це оповідання не має жодного стосунку до війни на Сході України. Але здається, що у цьому світі, який з'їхав із глузду через синдром гібридності, вже не залишилося нічого безпосереднього.

А тут ще твір присвячено такій суперечливій темі, як апокаліпсис.

Це напрочуд дивно, але так завжди було, та й, певно, завжди буде: у світі чимало людей, які стараються переконати інших, що кругообіг життя має припинитися. Причому не у віддаленому майбутті, за мільярд з гаком тисячоліть, а ось-ось, за кілька років, чи принаймні наше покоління, на їхню думку, точно буде останнім.

Чому так діється повсякчас? Чому ми ніби прагнемо стати на цій планеті фінальним акордом? Чому хочемо, щоб після нас нікого не залишилося на цій грішній землі, а заразом і самої землі?!

Невже вся справа лише у встановленому й доведеному Зиґмундом Фройдом тяжінні не тільки до славнозвісного Еросу, а й до сумнозвісного Танатосу?!

Але чому тоді цих адептів апокаліпсису не просто тягне до невідворотності есхатологічної катастрофи, а ще й аби ця епохальна подія трапилася не коли-небудь – не у якийсь там сумнівний понеділок чи, не дай Боже, взагалі у вівторок

---

* Тут і далі цит. за: Пузік В. Я бачив його живим, мертвим і знову живим: коротка проза. Львів: Видавництво Старого Лева, 2020. 208 с.

ще більш неоковирного тисяча дев'ятсот вісімдесят шостого року?!

Тому що день має значення!

І краще, якщо – символічне значення!

Ну, щоб легше, певно, було запам'ятати. Тож прекрасно підійшов би для цієї мети кінець тисячоліття. Наприклад, першого. А ще краще – другого. Бо ж після його настання можна ще років двадцять спекулювати на неточності календарів, правда ж?!

Втім жодна іронія тут безсила, і єдиним виправданням у цій ситуації буде лише участь дітей у подібних сценаріях хоча б тому, що вони все ж таки нівелюють його параноїдальний штиб своїм сприйняттям уявної загрози як гри.

У цій грі вони мають ставити чоло, скажімо, монстрам. І діти, зокрема протагоніст-оповідач, його «брат <…> Віталік і сестра Юля», а також «Руслан та Костік (брати Мовчуни)», «готувалися до цієї битви кілька днів: робили стріли до арбалетів, різали очерет для лука, протоптували стежки до річки й засідки на деревах».

Щобільше, «ціле літо [вони] сушили сухарі, груші та сливи», і «тепер із голоду [вони] не помр[уть], казала бабця, головне, щоб вода була».

Натомість коли надійшла відповідна година, то вони були добре підготовлені до вирішального герця. «Віталік домалював карту й показав» їм «червон[у] мітк[у] посеред річки Ікви. Сантиметрів сім від Мосту і один до Джерела».

«Вони атакуватимуть із асфальтної дороги за рікою, тієї, що веде з Іванківців у Миколаївку. Монстри вилізуть із лісу й ітимуть до очерету», а вони «мус[ять] їх зупинити, інакше морок усе проковтне».

Тож «Віталік узяв арбалет, стріли та лук, Костік воздушку, а Юля – бумеранги». І поки вони грали у свою гру, їм

таланило. Попри те, що «монстри підступали з усіх боків. Сунули повільно з боку Безодні», «секунди цокали у вухах “тік-так”, “тік-так”, “тік-так”, а очерет тріщав» і «торф тремтів щоразу, коли лапи ступали крок», але «сьогодні [був їхній] день. [Вони] спіймали удачу за хвіст».

Причому навіть тоді, коли «треба [було] відступати», «Юля згадала… Заклинання». «На щастя, у неї був пісок», а тому, «розсипавши його по воді, Юля зачарувала їх», тобто монстрів.

Втім гра, врешті-решт, закінчилася, і згуба прийшла звідти, звідки її найменше чекали – з неба. Зі справжнього неба. Не з вигаданого неба, чи то пак не з неба віртуального. І навіть не з телевізійного екрану. Хоч вони і «сиділи в кімнаті, грілися біля пічки й чекали, поки по УТ-2 почнуть показувати “Вольтрона”».

Та коли «за кілька хвилин Вольтрон [мав] поч[ати] рухатися в телевізорі», «на вулиці щось різко загуло <…> Юля крикнула, затуливши руками вуха», а вони «попадали на підлогу», і через «кілька секунд», радше, «відчули вибух. Десь там… біля річки. Гучно так: бу-бух!..»

«Літак упав!»

Від цього моменту вже ніхто навіть не згадував про гру, монстрів та інші дурниці. Заховатися не вдалося навіть за казочкою про апокаліпсис…

Ну, і що, що «календар скоро закінчиться» і що «чисел більше немає…»?!

«Бабуся Галя» короткою фразою: «Ми купимо інший», себто купимо календар, – не залишила малечі жодних ілюзій і жорстко вирвала їх із їхньої, почутої від дорослих та перетвореної на гру фантасмагоричної примари. А потóму, сховавши дітей у льосі, змушена була жбурнула їх, таким чином, у страшну реальність, у порівнянні з якою навіть

найвеличніша облуда виявилася старою, миттєво забутою і набридливою «брехнею».

Натомість усе стало відразу очевидним через страх, що «по спині мурашками побіг у голову й зупинився там».

А отже, сенс цього оповідання зумовлено не дитячою грою у прю із монстрами, і не Оліними незграбними замовляннями, не говорячи вже про звичайне фантазування.

Зміст історії, яка сталася «біля річки» із п'ятіркою маленьких друзів, визначається їхньою першою зустріччю зі страхом – зі справжнім страхом. Не вигаданим. Породженим не уявою, а реальними обставинами.

А ще таким, якого можна злякатися на все життя.

Або з яким, навпаки, можна навчитися давати собі раду.

Це, певно, і є єдина правда про героїв оповідання.

І про інших дітей, що стають згодом дорослими.

І про дорослих, які колись усі були дітьми і дехто з яких до сих пір продовжує ховатися від реальності за апокаліптичними вигадками.

Та «це все брехня…»

«НАЙКРАЩИЙ ЗАХИСТ – НАПАД»
(Валерій Пузік. «Уре, або “Рассказы о революционерах”»)

Оповідання Валерія Пузіка «Уре, або “Рассказы о революционерах”» теж присвячено темі страху. Але цього разу йдеться не про зустріч з ним, а про спроби його подолання.

Отже, проблеми в оповідача-протагоніста почалися «після того як школу остаточно закрили», його рідну сільську школу, і він разом зі своїми друзями змушений був вставати «о шостій ранку, на маршрут о 7:10». Потім «іти через парк, поле, повз новий і польський цвинтарі, що вже давно зрослися воєдино. Змерзнути на зупинці», а «коли автобуса не було», то – «десять кілометрів пішки по дамбах додому»…

Втім найгірше було не це, а те, що вони повсякчас повинні були «отрим[ув]ати стусанів від старших і мовчати, стояти в салоні автобуса – і мовчати. Болять ребра, голова, під носом сохне червона булька крові. Мовчати. Сказати комусь зі старших, дорослих – нарватися на цькування та ще більші неприємності. Зазвичай били через кишенькові гроші, які батьки давали на обід. Коли грошей не було – писали на лобі слово “лох”».

Тож давайте ще раз – від початку!

У цьому оповіданні йдеться про дитинство – щасливе?.. Чи про шкільні роки – «чудєсниє»?!. А може, про несамовиту, попри будь-які перешкоди і труднощі, жагу до знань?!

Та ж ні. У нас на очах вже вкотре розгортається драматична колізія, пов’язана із тим, що, певно, тільки з перспективи дорослих дитинство є прекрасним та безхмарним. Хоч, погодьтеся, це виглядає дещо дивним: ніби дорослі самі колись не були дітьми!?

Однак насправді дитинство – це якраз найжахливіший період у житті людини са́ме тому, що становлення особис-

тості – це не весела та радісна недільна прогулянка з лагідними і прихильними батьками до лісу, щоб назбирати там рослинок для гербарію.

Навпроти – це надзвичайно важка, подекуди страшна й дуже часто небезпечна щоденна робота, мета якої полягає, щонайменше, у тому, аби хоча б сьогодні уникнути насильства та приниження з боку тих самих батьків, вчителів, випадкових дорослих і, щонайважливіше, Сашки Моржика та його «банди».

Натомість цією життєво важливою ціллю справа все ж таки не обмежується, бо інколи твої амбіції сягають надважливого, хоч і зовсім не обов'язкового завдання – здобути свободу.

Звісно, у дитинстві ти це так не усвідомлюєш, а тим більше не формулюєш. І коли ти, «ховаючи в пеналі крадені батьківські сигарети "Прима" без фільтру», куриш «їх дорогою додому, на дамбі, подалі від людей», то почуваєшся, радше, винним, аніж вільним.

Проте від твоїх відчуттів нічого вже не залежить, бо дешева цигарка із батьківської пачки є незаперечним знаком не тільки спроби подолання Едіпового комплексу, а й здобуття справжньої екзистенційної свободи. Причому більшість з нас подібним свободолюбним поривом цілком задовольняється, так і продовжуючи скручувати упродовж життя дулі в кишенях, тобто ховаючи сигарету у долоні.

Однак дехто наважується все ж таки на більше. Як-от головний герой оповідання Валерія Пузіка, якому (герою) на очі потрапила книга з радянських часів під назвою «Рассказы о революционерах».

Один з його друзів – Костя, «засміявся», мовляв, «хочеш бути революціонером?»

«– Героєм! – упевнено й піднесено відповів» оповідач. І це при тому, що йшлося не про повалення існуючого ладу чи принаймні захоплення влади у власній родині. Героїзм у долі однієї окремо взятої дитини-підлітка означав лише, що треба набити Сашка Моржика, позаяк, на переконання протагоніста оповідання, «Моржика ніхто не може набити».

Втім «Рассказы о революционерах», вочевидь, стали йому в пригоді, тому що революція не в політичному, а в онтологічному сенсі – це якраз вдала спроба не просто вчинити бунт на кораблі і закінчити його із головою, «бадьоро піднятою» під щоглою, а у цілком безнадійній та безперспективній ситуації здобути неочікувану перемогу.

Щоправда, легкодумність у таких питаннях неприпустима – тут потрібна не лише неабияка сміливість, а й, наприклад, певна несподівана перевага. Адже коли ти не гуртом з іншими шибайголовами та ще й зі зброєю у руках здобуваєш президентський палац якогось схибленого на владі вовкулака, а «сто[їш] на зупинці й диви[ш]ся, як банда Моржика наближається. Усі високі, кремезні, злі», і розумієш, чи, точніше, кожною клітинкою свого єства відчуваєш-знаєш, що «вони можуть забити [тебе] до смерті», то краще протиставити цьому щось більш вагоме, ніж відчай безстрашності.

Зокрема, «потрібен кастет». Він «бачив такий. На руку надягається» і «з олова []роби[ться]».

А ще кастет – це знаряддя власне бандитів і катів.

Відтак революційна колізія у цьому тексті виглядає не такою романтичною, як зазвичай у книгах чи фільмах про революцію, проте більш правдивою.

Разом з тим не менш важливим тут є не тільки і не стільки методологія підготовки до революційних подій та харак-

тер організації їхнього проведення, скільки внутрішня готовність до остаточного удару і здатність цей удар завдати.

Тому й не дивно, що оповідання завершується на тому, як «вони під[ійш]ли ближче, наче вовча зграя, обступ[и]ли зупинку», а оповідач, згадавши батькову науку стосовно того, що «лупи[ти треба] з усієї сили <…> В морду <…> Прямо в ніс», бо «найкращий захист – напад», почекав поки «Моржик ступив ще один крок до [нього], і <…> вдарив…»

Отож уперше вдарити – це завжди найскладніше. І якщо ти на це спромігся, то можна не сумніватися: такий досвід обов'язково стане в майбутньому запорукою того, що ти вийдеш на Майдан і будеш чекати, коли «Беркут»* «ступить ще один крок» до барикад.

А згодом, коли твою землю буде талувати чобіт російського агресора, ти вже не будеш чекати. Бо вдарити, захищаючи своє життя і свою гідність, – означає обрати свободу.

---

* Так називалися загони міліції особливого призначення, які у 2013–2014 рр. тодішня українська влада використовувала для придушення Революції гідності.

«ЦЯ ВОДА НЕ ОЧИСТИТЬ НАС»

(Валерій Пузік. «Глибина річки в середній течії»)

Про те, що «чоловіки <…> повинні боротися за свою землю та країну» говорить в оповіданні Валерія Пузіка «Глибина річки в середній течії» і батько Макса на позивний Зелений. Батька, натомість, звали Толіком, і він був «колишнім афганцем», а його «слова звучали пафосно, але красиво».

Це правда – слова, далебі, можуть звучати красиво. Однак із життям, особливо розділеним навпіл, усе набагато складніше. І так виходить, що уникнути цього поділу навряд чи комусь стає на силі. Принаймні героям оповідання у цьому сенсі похизуватися немає чим, тому що їхні життєві колізії так само, як і річка, навколо якої розгортається оповідь, у парадоксальний спосіб їх не тільки об'єднують, а й роз'єднують – причому тотально і чи не назавжди.

Втім почнемо з найпростішого, очевидного й того, що лежить на поверхні, – з того, що колись вони «були дітьми. Наївними. І вірили в казки та лячні історії <…> І в чудеса теж вірили».

А нещодавно одного з них – Юрка Гіленка, його батько «витягнув <…> з петлі <…> Перший раз урятував, встиг відкачати, а через тиждень це сталося вдруге – і вже було пізно».

Своєю чергою, і з батьком Макса теж не все було слава Богу, позаяк «в Афгані він потрапив у якийсь котлован до, як він говорив, душманів і бачив, як здирають шкіру з живої людини й потім на голові в'яжуть "тюрбан"». А зі слів його дружини Люсі хлопці знали, що «Толіку» через цей травматичний досвід «сняться <…> кошмари, що він кричить,

кричить, кричить, а потім різко так – сів і сидить, уві сні, на ліжку, до ранку».

«Такі вони, підслухані дорослі історії [їхнього] дитинства», яке навпіл поділила війна, що визирає з кожного речення цього оповідання. Бо, як з'ясовується, не тільки той, хто бачив війну, більше не може думати про неї у кольорах романтичної палітри, а й ті, хто бачили чи хоча б чули про того, хто виявився ураженим війною на все життя, теж змушені давати собі раду із цим чужим травматичним досвідом.

А тепер – ще і зі своїм власним…

Так, давати раду власному травматичному досвіду, пов'язаному вже з іншою війною – не з тією, що точилася в Афганістані у далекі 80-ті роки XX століття, а з цією, яка триває тут (на Сході України), зараз (у 10–20-ті роки XXI століття) і за участі друзів дитинства Макса, оповідача Олега Таратури, того ж таки Юрка Гіленка – одним словом, за участі «покоління двадцятирічних», що «вчилися мовчати про війну».

Ну, от Юрко Гіленко цей тягар і не подужав…

Однак поділ пройшов між ними й за іншою «паралеллю», а тому «коли прийшла повістка, [Макс] не став відлинювати. Звільнився з хорошої високооплачуваної роботи шеф-кухарем у ресторані десь на Гречанах у Хмельницькому, спакував рюкзак і пішов у зазначений час до військкомату». А наразі хлопець приїхав у відпустку, «тиждень вдома – й назад, до своїх», щоб, «мабуть, продовж[ити] контракт».

З іншого ж боку, «Слон – двоюрідний брат Зеленого, старший [за Макса] на кілька років», до останнього часу «був на заробітках у Москві». І тільки тепер вирішив, що туди «більше не поїд[е] <…> Краще вже в Польщу», адже навіть Слон втямив, що «якось дивно <…> виходить, [він]

там батрач[ить] на москалів, а Макс [його] під ДАПом* сєпарським стоїть. Усе змінилося. І люди змінилися».

І навіть війна тепер інша – якщо взяти до уваги, що один із братів на тій війні воює з ворогом, а другий на території ворога живе, та ще й працює на ворога!.. Дивна якась та війна – ніби несправжня і ніби не війна зовсім – гібридна якась, чи що?!

Можливо, хлопці тому й приходять до річки, що вони «виросли тут, на берегах Ікви». І їм здається, що вони «зна[ють] про неї все». Тим більше що «річка ховає у своїх водах усі [їхні] таємниці, мрії, надії, [їхнє] минуле», бо вони «вчилися тут ходити, говорити, плавати, сміятися й умирати». А надто – вони «входили в її води навесні, змиваючи зиму», і через це, опинившись розділеними навпіл війною, вони намагаються втішити себе ілюзією, що їм все ж таки поталанить заперечити максиму древньогрецького філософа Геракліта, і вони вдруге увійдуть у річку свого дитинства. І все знову буде, як тоді.

Тож, попри холод на дворі й попри те, що «грітись немає де й витертись теж не буде чим», «Зелений почав роздягатися <…> а потім у два стрибки дістався гілки верби, підтягнувся на ній і <…> полетів, тримаючись за тарзанку, в плесо».

Втім дива не сталося, і Геракліт залишився спочивати на своїх непорушних лаврах аж ніяк не тому, що річка стала якоюсь іншою, а тому, що це незворотно змінилися вони самі.

Звісно, зовсім неважко знову вдатися до красивих слів і ствердити, що Іква чудово надається на символ чистоти,

* Донецький аеропорт.

швидкоплинності й навіть щасливого дитинства, однак це у жодному разі не додасть їй чарівної сили.

Отже, «Зелений стояв на дамбі», «вода стікала з нього на землю», «плесо ріки було чисте та рівне», а він розказував своїм друзям дитинства, як вони із побратимами «взяли в полон десять чоловік», як вони «повзли до них півночі» і як вони «не дали їм жодного шансу…»

Той самий Геракліт, бува, також твердив, що, мовляв, «πάντα ρεῖ καὶ οὐδὲν μένει»**. Але цього разу син так само, як і його батько, могли б похвалитися, що їм, на жаль, все ж таки вдалося заперечити цю нібито закам'янілу істину славетного філософа.

Зрештою, у цьому немає нічого дивного, позаяк жодні філософські істини не здатні опанувати життя, тому що життю байдуже і до будь-яких істин, і до будь-яких правил, бо це життя пише правила, а не навпаки.

Тому батько, переживши Афганську війну 30 років тому, і син, переживаючи її наразі, мали нещастя увійти у річку, вийти з якої вони вже, на жаль, неспроможні.

І навіть «ця вода» Ікви «не очистить» їх ніколи.

** Все тече, все змінюється (грецьк.).

«ХТО МИ У ЦІЙ ВЕРЕМІЇ?»
(Валерій Пузік. «Бездомні пси»)

І знову дещо про річку, але цього разу про річку часу, яка «тече <…> повз ліхтарі, між якими в темряві ховаються наші розмови», сповнені, у тому числі, й філософськими інтенціями та інтелектуальними аспіраціями.

Хоча ані назва оповідання Валерія Пузіка – «Бездомні пси», ані початок твору не віщували нічого подібного, тому що йшлося у цьому тексті про банальну життєву ситуацію.

Отож двоє ветеранів – Орест і Марат, повертаються з війни й опиняються о «другій годині ночі» на якійсь залізничній станції, на якій змушені чекати «три години до чергової пересадки».

Разом з тим вони свідомі того, що «повернення на війну не буде – дємбєля*!» Й оскільки Оресту вже п'ятдесят, а поки вони «сиділи в окопах, у нього народилася внучка», то його спроба визначитися з тим, «що буде далі», не видається штучною та притягнутою за вуха – радше, навпаки.

За цей час Орест відвик від колишнього мирного життя, оскільки «звик до окопів та бліндажів». І ось тепер, повертаючись з війни і опинившись, як-то кажуть, ні в сих ні в тих, чи, точніше, між вчорашнім днем та днем завтрашнім, між окопом і домом, врешті-решт, між війною та миром, Орест не може втриматися від драматичних роздумів і розпачливих сумнівів.

Щобільше, він, будучи ветераном війни і вже дідусем маленької онуки, заради якої чоловік, власне, і пішов на цю війну, – він все одно «бо[їться] <…> Бо[їться] повертатись»,

---

* «Дембелями» з радянських часів називали демобілізованих з армії солдатів.

тому що «за ці роки так багато чого змінилось: змінились люди, змінились ми, змінилась країна».

А ще за той час, поки вони «[]сиділи в окопах, [він] зрозумів одне: це [їхня] війна, і більше нікому <…> нікому вона не потрібна, навіть [їхнім] командирам». Тому, на його думку, і до них, воїнів, «нікому немає діла – що там, що тут. [Вони] просто були, там де були. Все! Більше нічого». А найгірше, що вони «відірвалися від мирного життя і вже назад не зможе[уть] повернутись». Але, за переконанням Ореста, і «удома [вони] нікому не потрібні».

Отже, із цих просторікувань бійця поступово стає очевидним, що найгірше для мужчини – це не страх, біль чи горе, а відчуття, що ти нікому не потрібен.

Ані онучці, ані сім'ї, ані країні!

Ні, справді, «згадай[мо] <…> як у 2014-му зустрічали хлопців: квіти, телебачення, крики, "Слава героям" – і діти сміялись навколо. Було відчуття потрібності. А зараз? Ніч. Вокзал. Бістро. Ця форма нічого не значить, так само, як і медальки».

А тут ще, як на зло, у цьому нічному привокзальному закладі випадкового, так би мовити, харчування виникла ситуація, яка нібито підтвердила рації Ореста.

До дівчини «по той бік барної стійки» «завітав» її знайомий, хамовитий, обмежений і примітивний, або, за визначенням Марата, «тупий жирний заєць». Він «підійшов до барної стійки й гукнув:

– Свєта! Іди сюди. Нам поговорити треба».

Не забарилася з відповіддю і «Свєта»: «Вадік, – озвалася вона, – іди нахуй. Нам нема про що говорити».

Тож «Вадік» прийшов до «Свєти», аби після своїх чергових походеньок визнати, що він «жити без [неї] не мож[е]», що він «хоч[е] бути з [нею]. Тільки з [нею]», бо йому

«більше ніхто не потрібен», і тому він просить її: «Пробач <…> Будь ласка. Пробач. Пробач…».

Це означає, що «тупому жирному зайцю» теж йдеться про «потрібність». Та чи можна порівняти ветерана війни й дубоголового, за словами «Свєти», «їбанька» з виразними кримінальними нахилами?!

Виявляється, що порівнювати не тільки можна – їх взагалі неможливо не порівнювати! Адже справа не лише в тому, що два добродія, здатних поводити себе агресивно, опинилися в одному місті і в той самий час. Проблема полягає ще й у тому, що ці постаті представляють громадян однієї країни! А також осіб, приналежних до одного біологічного виду!

Таким чином, у привокзальній кнайпі, з одного боку, буцімто зустрілися дві частини однієї країни: тієї, що пішла боронити рідну землю і «відда[ла] цій землі все – кров'ю й потом», і тієї, яка наїдала «щоки, наче в хом'яка», яка «бухала» та «шлялася по бабах» і яка тепер погрожує тій, іншій, мовляв, «тобі ж пиздець», тому що ця друга цю першу «закопа[є] в лісі» і «застав[ить] могилу власними руками вирити…»

Натомість, з іншого боку, дехто вважає, що якби на світі не було чоловіків, то тоді не було б і воєн. Можливо, так воно і є, і жіночі держави винятково пліткували б, а не воювали між собою, тому що жінкам це було б ні до чого.

Але ж чоловіки є! І ми є такими, що спрямовані, у тому числі, на насилля та руйнацію. Причому нас не треба цьому вчити або на це намовляти, оскільки агресивність є притаманною нашій антропологічній природі.

Втім питання не у цьому, а у тому, чому ця агресія може бути однаково спрямованою як на добро, так і на зло?

І хто з них – Вадік чи Орест – заслуговують на оплески у зв'язку із бійкою, яка між ними вчинилася і у якій Орест захищав «Свєту» від зазіхань Вадіка, а Вадік…

А Вадік захищав своє право зазіхати на «Свєту», а також на те, аби мати можливість наїдати «щоки, наче в хом'яка», «бухати» і «шлятись по бабах», тобто захищав усе те, що пішов на війну захищати Орест.

І тепер Орест повернувся, гідно виконавши свій громадянський обов'язок та чоловіче призначення для того, аби його зустрів Вадік зі своїми погрозами та наїдженими, «наче в хом'яка», щоками.

У цій сутичці переміг Орест, перетворивши Вадіка на «грушу для биття».

Проте коли Орест і Марат переможно вийшли з бістро́, то «вулиця привітала [їх] холодом» і «густи[м] туман[ом]», у якому «бродили сквером» «бездомні пси». А надто – Марату «чомусь спало на думку», що це са́ме вони із Орестом і «були тими бездомними псами».

За таких образних обставин навряд чи йдеться тільки про пересічні події за участі пересічних, а чи й героїчних громадян – тут, либонь, дещо більш глибоке… як, наприклад, річка часу.

Звісно, з цієї річки неможливо вистрибнути на берег вічності. Однак залишається шанс, що одного разу навіть «бездомні пси», врешті-решт, зможуть повернутися додому.

«...ЯКЩО ПОМИРАТИ, ТО ТІЛЬКИ НЕ СЬОГОДНІ...»
(Валерій Пузік. «Десять секунд»)

А ось оповідання Валерія Пузіка «Десять секунд» присвячено якраз тим, хто нікуди й ніколи вже не повернеться, тому що це твір про смерть – про те, як умирають люди на війні.

Формально у творі розповідається історія трьох українських воїнів, що підірвалися на «МОНці*».

Втім за змістом це оповідання…

Як ви думаєте, що можна встигнути зробити за десять секунд?

Ну, крім того, аби тільки встигнути подумати, що можна зробити за десять секунд?!

Звісно, деякі люди можуть зробити за десять секунд невірогідні речі.

Наприклад, Усейн Болт, ямайський легкоатлет на прізвисько Блискавка, міг за десять секунд пробігти 100 метрів.

Можна також припустити, що радянському поету Володимиру Маяковському вистачило якраз десяти секунд, аби написати дуже популярний за старих канібальських часів людиноненависницький двовірш:

Ешь ананасы, рябчиков жуй,
День твой последний приходит, буржуй!

Натомість в оповіданні Валерія Пузіка са́ме стільки – «десять секунд», «ще дихав» солдат на позивний Морячок, «*десять секунд* він ще дихав ривками, стікаючи кров'ю, ковтав її та випльовував» (тут і далі курс. авт. – В. П.).

---

* МОН-50 – радянська протипіхотна осколкова міна спрямованого ураження, яку було заборонено Оттавською конвенцією і яку російські терористичні війська використовують у війні на Сході України.

«А Сивий поруч, стоячи на колінах, вовтузився з його відірваними ногами: Сивий обв'язував джгутами шматки м'яса, яких уже був не в силах зібрати, але не міг зупинитися», тому що не розумів, не міг і не хотів розуміти, що Морячок вмирає.

Адже «Морячок ще дивився в небо й ледь-ледь ворушив губами». І тому Сивому хотілось думати, що «ще секунда – і він скаже, як колись: *і якщо помирати, то тільки не сьогодні* – і засміється як раніше». А тому «Сивий кричав: *потерпи братику, потерпи. Зараз я тебе підлатаю. Без ніг, але житимеш. Без ніг...»*

Зрештою, тут немає чому дивуватися, бо що ми насправді знаємо про смерть, попри те, що ми знаємо про смерть навіть буцімто більше, ніж треба?!

Передусім ми напевно знаємо, що усі люди смертні. А відтак у жодного з нас не має ані найменших сумнівів, що кожен рано чи пізно помре.

Ще ми знаємо, що кожної секунди у світі через різні причини помирає чимала кількість людей: тільки за один рік майже 50 тисяч людей вмирають від судинно-серцевих захворювань, трішки більше 25 тисяч – від раку, а внаслідок пандемії, від якої людство потерпає останніх два роки, загинуло вже понад 3 мільйонів жителів планети.

Але це ж статистика, чи не так?! Це десь там хтось далеко вмирає! А хіба це може стосуватися мене, якщо я є?..

І якщо я живу?!.

І якщо, поза відчуттям легкого/важкого (непотрібне закреслити!) похмілля після вчорашнього, зі мною все гаразд?!.

Нам також достеменно відомо, що будь-яка людина опиняється набагато ближче до смерті за умови, що бере безпосередню участь у війні.

Однак, по-перше, більшість комбатантів все ж таки залишаються живими, а отже, чому я́ маю загинути?!

І по-друге, як це я – ось такий здоровий, сильний та мужній помру?!

Чи, тим більше, помре Морячок?!

З якої такої радості?!

Ну, зрозуміло, що це просто неможливо втямити!..

«– Сука! – кричав [Сивий, звертаючись до мертвого Морячка]. – Ти не можеш! Ти не маєш права! Ти не можеш… – і так без кінця й без краю <…> він істерично матюкався і кричав», оскільки не міг зрозуміти і не розумів, що таке смерть.

Бо й справді, а що таке смерть?!

Це – Морячок, який, залишившись без ніг, завмер навіки через те, що настало оте кляте «*не сьогодні*»?!

Чи це – Кот, який «підняв скривавлену руку догори, і вона під натиском вітру захиталася, ніби самотня очеретина на березі річки»?!

Чи це – відчайдушні намагання Сивого допомогти пораненому побратиму і його, вочевидь, нездійсненні обіцянки, звернені до Кота, мовляв, «братка, все буде добре! <…> Братка, чуєш? Я тут. Я допоможу. Вже поруч. Ще мить…»?!

Чи це – «постріли. Автоматні черги. Одна. Друга. Третя», що, з одного боку, свідчили про наближення ворогів, які зреагували на вибух міни і які були «вже тут. Зовсім поруч», а, з іншого боку, віщували про неминучу загибель власне Сивого?!

Чи смерть – це коли неможливо витримати «навали тих “як”»: «Як Морячок?» – питання, з яким Кот без упину звертався до Сивого, і необхідність сказати вголос:

«– Мертвий»?!

А, можливо, смерть – це особисте усвідомлення того, що на цей раз час надійшов не для 8 мільйонів тих, хто зазнав впливу тютюну, і не для понад 3 мільйонів невідомих та далеких жертв алкоголю, і навіть не для Морячка чи Кота, а для тебе і тільки для тебе, і це тобі, Сивий, «*кінець*»?!

Чи, врешті-решт, смерть – це просто останні десять секунд, які минають, аби час зупинився назавжди?!

«ЗУСТРІНЕМОСЯ В ДЕНЬ НЕЗАЛЕЖНОСТІ»

(Валерій Пузік. «Зустрінемося в День Незалежності»)

Та час, звісно, не зупиниться, на щастя, ніколи. І тому є сенс на завершення поміркувати не тільки над тим, що було, а й над тим, що буде, позаяк оповідачу з новели Валерія Пузіка «Зустрінемося в День Незалежності» «одне не дає <…> спокою: про який День Незалежності говорив Татарин?»

Хто такий Татарин?

Ви що, і справді не знаєте, хто це такий?! І ніколи про нього не чули?!

Дивина та й годі!..

Ну, добре…

Отже, це він сам і «вибрав собі позивний – Татарин». Бо «сам із Криму». Йому «сорок п'ять років». Він «низького зросту. Борода. Форма оливкового кольору».

На перший погляд – нічого незвичайного. Але звичайним Татарин теж не був.

Зрештою, зважайте самі: «три поранення, контузія, два тижні полону. Мізинець та безіменний пальці лівої руки не розгиналися. Рука по лікоть шрамована. Казали, що після такого не виживають – обстріл КРАЗа* в 2014-му, вісім загиблих, троє "важких". Татарин вижив, інші двоє – ні», а тому взагалі «здавалося, що він термінатор».

Втім і термінатором він теж не був. Він був із Криму – зі своєї малої Батьківщини, яку його страдницький, але незламний народ вперше втратив у травні 1944 року.

---

* КРАЗ – марка великовантажних автомобілів, які виробляють на Кременчуцькому автомобільному заводі, розташованому у Полтавській області України.

Це сталося тому, що Сталін призначив – са́ме призначив! – кримськотатарський народ, як і ще декілька інших народів, що проживали на території колишнього Радянського Союзу, на роль «народа-зрадника». І внаслідок цього державний нелюд віддав наказ про депортацію понад 200 000 людей, не роблячи винятків ані для малих, ані для старих, ані для кого.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX століття кримські татари повернулися з вигнання на свою батьківщину та опинилися у незалежній Україні. І, щобільше, стали її чи не найбільш українськими, особливо порівняно з деякими українськими, українцями.

А 2014 року на їхню землю українського Криму знову прийшли окупанти – цього разу російські.

Відтак гордий і нездоланий народ фактично втратив свою батьківщину вже вдруге, знову опинившись під загрозою фізичного знищення.

Тому звичайний киримли став Татарином і пішов воювати за Україну і за Крим, який першим, але не останнім з українських регіонів зазнав російської військової агресії.

Проте Крим все одно залишався із Татарином. Авжеж, «його снайперська гвинтівка була підписана зеленою фарбою – “Феодосія”». І це була його «маленька Феодосія». А «автомат Калашникова – “Севастополь”» – «він давав імена зброї, і ці імена були назвами міст у Криму».

Та 2016-го «Татарин зник безвісти». «Пішов на бойове завдання й не повернувся. Ходили в тил до ворога. Він був у розвідці». І після його зникнення у пам’яті оповідача залишилася тільки ось ця обіцянка про зустріч на День Незалежності.

Безперечно, новела Валерія Пузіка вщерть сповнена символічними сенсами, але це не відміняє питання про те,

чому у пам'яті оповідача закарбувався спогад про цю напівлегендарну постать? Адже все, що було йому відомо про Татарина – це те, що він кримський татарин.

«Справжнє ім'я?» Не відомо.

З якого міста чи села? Не відомо.

«Сім'я, діти? Прочерк».

Щоправда, залишилося «кілька фото у старому смартфоні: сидить собі біля стіни покинутого кимось будинку в селі на Донеччині…» Але все одно важко не погодитися із оповідачем стосовно того, що Татарин «вже давно став міфом».

І тим не менш зникнення, а не смерть цього персонажа, яку він вже неодноразово успішно обдурював, надає цій історії хоч і химерну, хоч і нічим не обґрунтовану, та все ж таки надію.

Німецький філософ Еріх Фромм, який, між іншим, волів зазвичай філософувати про речі, на які його колеги – порядні мудрагелі, навіть і не подумали б витрачати свій дорогоцінний час, в одній зі своїх праць з радикальною назвою «Революція надії» приділив увагу якраз цій крихкій, невловній та вередливій ефемерії, себто надії.

Тож, на думку Еріха Фромма, ще одним «визначенням людини може бути homo esperans – людина, яка сподівається», бо «сподіватися становить сутнісну умову буття людини». І, навпаки, «якщо людина відмовиться від будь-якої надії», то це означатиме, що така особа «увійшла у ворота пекла – знає вона про це чи ні – і знехтувала своєю власною людяністю».

Звісно, лякати тих, хто побував на війні, а до того ж зазнав поранення, контузію чи полон, пеклом – справа невдячна та якась сміховинна. Втім у цьому пов'язанні людяності та здатності сподіватися щось все ж таки є. Бо ж чомусь оповідачу наснився його дивовижний сон!?

А у тому сні він побачив «парад до Дня Незалежності. Хрещатик. Колона техніки. Красиві, у чистій формі, військові йдуть, і гімн України лунає, і Татарин в одній із колон: спина рівна, підняте підборіддя, стройовий хід, і “Феодосія” з ним».

Отже, не треба й у сонник зазирати, тому що і без фахового коментаря ворожбитів зрозуміло, що справедливості сталося досить: війна закінчилась, українці перемогли і Україна відновила свої кордони до 1991 року.

А щонайголовніше – Татарин неушкодженим повернувся і з розвідувального рейду, та й взагалі з війни. І тепер з повним на те правом він з міфу перетворився на уособлення усіх тих, хто віддав життя за свободу та незалежність України!

Так, віддав життя, однак не загинув, а кожного року 24 серпня незмінно та переможно «зустрі[чається] в День Незалежності» – зі своїми побратимами і з прийдешніми поколіннями вільних та щасливих українців!

ПРИКІНЦЕВЕ СЛОВО

Кожного разу, коли книга вже написана, чомусь обов'язково виникає відчуття, що це не ти зробив аж таке надзусилля – це хтось інший!

Але нам не треба навіть вигадувати іншого автора, тому що в кожного з нас є офіційний, зазначений на титульній сторінці, та й в інших відповідних місцях співавтор, на якого тепер можна легко послатися як на отого справжнього автора!

Зрештою, як відомо, у кожному жарті, є не лише частинка жарту! Адже для кожного з нас це, безперечно, надзвичайний досвід спільного творення тексту, коли остаточний результат був зумовлений зусиллями нас обох і коли навіть якби ми захотіли, то тепер вже не змогли б визначити, де у книзі текст О́ндрея, а де – Фелікса.

Невірогідне відчуття – оце відчуття спільного здобутку!

Так, це са́ме те, що ми відчуваємо, закінчивши нашу книгу.

А скільки неперевершених миттєвостей ми пережили, коли її писали й коли чи не на кожному кроці на нас чекали відкриття, від яких важко було щасливо не отетеріти!

Ну, от хоча б від того, що ми, у жоден спосіб не плануючи цього, завершили рукопис у День Незалежності!

Справді, для нас обох це були незабутні півроку співтворчості, наслідком якої стала збірка критичних есеїв-мініатюр «На Захід від війни на Сході», що її ми написали разом і що її ми могли написати тільки разом, бо жодному з нас поодинці це було б не до снаги!

І якщо Ви дочитали нашу книгу до цих слів, то це означає, що не тільки ми отримали задоволення від її написання, а й Вам вона, щонайменше, припала до смаку!

А отже, все це було не дарма!

24.08.2021 року *О́ндрей Губінські,*
Фелікс Штейнбук

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО..... 4
«Ті, хто готові ризикнути життям»..... 8
«Вони вирвалися з пекла...»..... 12
«Страху не було…»..... 16
«…А ви з війни їдете?..» 20
«Незрозуміло, але супер»..... 24
«Пастка пам’яті» 28
«Я не поясню – ти не зрозумієш»..... 32
«Як же він це робив…» 36
«…В круговерті білого танцю…» 40
«Від теорії <…> до практики»..... 44
«Тут був її дім…»..... 47
«…Страшна лотерея з долею»..... 50
«Батьківщину можна по-різному захищати…»..... 54
«…Люди, що вбивали одні одних…»..... 59
«Час збирати каміння…»..... 63
«Ой, високо сонце в яснім небі встало…» (Леся Українка)..... 67
«До біса, мені помитись треба!»..... 70
«Чому ті птахи так зворушують солдата?»..... 74
«Це все брехня»..... 78
«Найкращий захист – напад»..... 82
«Ця вода не очистить нас» 86
«Хто ми у цій веремії?»..... 90
«…Якщо помирати, то тільки не сьогодні…»..... 94
«Зустрінемося в День Незалежності»..... 98
ПРИКІНЦЕВЕ СЛОВО 102

Науково-популярне видання

Óндрей Губінські

Фелікс Штейнбук

НА ЗАХІД ВІД ВІЙНИ НА СХОДІ

Збірка критичних есеїв-мініатюр

Редактор: *Д.Бураго*
Коректор: *М. Карацуба*
Художнє оформлення
та комп'ютерне верстання: *Т. Савенко*

Підписано до друку 08.05. 2023 р.
Формат 60 х 84 $^{1}/_{16}$. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman».
Обл.-вид. арк 4,17. Ум.-друк. арк 6,45
Наклад 1000 прим. Зам. №2314.

Видавничий дім Дмитра Бураго
Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
Тел./факс: (044) 227-38-28, 227-38-48;
e-mail: info@burago.com.ua
www.burago.com.ua
Адреса для листування: 04080, м. Київ-80, а/с 41